

DEN HELIGA SKRIFTS LÄRA OM BÖNEN.

AKADEMISK AFHANDLING,

SOM MED

HÖGVÖRDIGA TEOLOGISKA FAKULTETENS I LUND SAMTYCKE

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF

CARL SCHMIDT,

TEOLOGIE DOCENT,

Å HÖRSALEN N:R 1, D. 29 APRIL 1871

KL. 10 F. M.

LUND,

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET,
1871.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41552409_0085

Den heliga skrifts lära om Bönen.

Akademisk afhandling

af

CARL SCHMIDT.

Att läran om bönen utgör en vigtig del af den protestantiska religionslärans innehåll, framgår redan deraf, att hon af ålder utgjort ett af den protestantiska katekesens hufvudstycken. Många på den protestantiska läroutvecklingens gång inverkan omständigheter hafva emellertid vållat, att hon hittills icke i motsvarande mon blifvit föremål för egentlig teologisk uppmärksamhet. Bönens begrepp torde äfven vid en helt flyktig betraktelse visa sig inom den protestantiska dogmatiken ännu icke hafva vunnit en dess egen betydelse på långt när motsvarande utredning. Tillämpningen af detta begrepp inom såväl moralteologien som pastoralteologien måste ock i följd häraf visa sig bristfällig.

För dessa bristers afhjelpande fordras först och främst en uppmärksam betraktelse af de i den heliga skrift innehållna bestämningarna öfver bönen. Äfven de sista och bästa teologiska utläggningarnas behandling af till och med ett i det här ifrågavande afseendet så betydelsefullt skriftställe som herrens bön torde emellertid förråda, att den teologiska exegetiken i allmänhet ännu icke rätt besinnat sig på sjelfva de hufvudfrågor rörande bönen, hvilka först och främst ur den heliga skrift böra besvaras. Något särskildt exegetiskt förarbete för en på vår tids vetenskapliga fordringar uppmärksam utredning af bönens begrepp torde icke heller ännu vara gifvet. Att lemna ett litet bidrag till ett sådant förarbete har varit den här föreliggande afhandlingens afsigt.

Tagande sin utgångspunkt i den hel. skrifts åskådning om den nytestamentliga bönen såsom bön i egentlig mening, skall den föreliggande afhandlingen först söka gifva en förberedande erinran om Jesu egen undervisning om bönen i allmän-

het, i förhållande hvartill den gammaltestamentliga åskådningen om bönen hvarken torde kunna få någon större eller någon mindre betydelse än den af förberedelse och anknytningspunkt. Om vidare den hel. skrift själf på något särskildt ställe erbjuder en fullkomlig sammanfattning af Jesu undervisning om bönen, så måste betraktelsen häraf komma att utgöra afhandlingens medelpunkt och hufvuddel. Till slut skall meddelas en kort erinran om den apostoliska tillämpningen af Jesu undervisning om bönen. Framställningen afser att i hufvudsak framlägga alla bönens väsendtliga bestämningar, men kommer att lemna deras närmare sammanhang och utförande endast i korthet antydt. Att sådant varit nödvändigt, torde lätt inses vid en jämförelse mellan afhandlingens ringa omfång och det afhandlade ämnets vidd och rikedom. Det torde ock befinnas både tillåtligt och tillbörligt, om deri ses ett uttryck af den föreliggande afhandlingens eget medvetande om sin närmaste bestämmelse att bilda underlaget för ett vetenskapligt samtal.

I.

Om vi för en framställning af den hel. skrifts lära om bönen i första hand torde hafva att ur den hel. skrift framhemta de allmänna och grundläggande bestämningar, hvilka förutsättas för hvarje närmaste bestämning af bönens väsende, så måste det härvid liksom i vår betraktelse öfverhufvud blifva oss i främsta rummet viktigt att tillgodogöra oss den i Jesu eget ord och föredöme gifna undervisningen. Om likväl Jesu undervisning om bönen liksom Jesu undervisning i det hela redan till själfva sitt uttryckssätt och i många afseenden äfven till innehållet syftar tillbaka på och anknyter sig till den gammaltestamentliga uppfattningen och framställningen, så måste vår betraktelse hafva att begynna med en öfversigt öfver

den gammaltestamentliga åskådningen om bönen såsom anknytningspunkten för Jesu egen undervisning om bönen.

Liksom all religiositet i någon mon yttrar sig i bön, så har och det gammaltestamentliga religiösa lifvet genomgående gifvit sig ett uttryck i bön. I bön mottages, bevaras och tillämpas slägte efter slägte det åt patriarken gifna löftet, att i hans säd alla släkten på jorden skulle välsignade varda. Bönen till herren Israels Gud följer Israels folk, dess store män och den menige man, under alla dess skiftande öden, under trældom i främmande land, under besittningen af det förlofvade landet. Särskilda handlingar voro af ålder särskildt förbundna med bön stundom i faststald form (5 Moseb. 26, 5 ff., 13 ff.; jfr 4 Moseb. 6, 24 ff.; 10, 35 f.)

och herrens hus var der allt mer ett bönehus, i det bön och lofsång allt rikligare förbinda sig med offertjensten i templet (1 Krön. 23, 30; Es. 4, 45; Nehem. 11, 17) i hvars förgårdar de fromme äfven gerna i synnerhet vissa stunder på dagen tillstadeskomma för enskild bön. Midt under den gammaltestamentlige siarens profetiska framställning väller ofta en bön eller en lofsång fram (Es. 25, 1 ff.; 54, 9 ff.; Mich. 7, 14 ff.; jfr 1 Moseb. 49, 18) och den gammaltestamentliga psalmen är såsom sjungen till och inför herren en bön med underbart skönt och rikt religiöst innehåll efter gammaltestamentligt sätt. Men med dessa yttringar af verkligt religiöst lif löper den gammaltestamentliga bönen ock in i missriktningar, hvilka, sedan den gammaltestamentliga utvecklingen blommat ut, under öfverhandtagande religiöst förfall gripa allt djupare och vidare omkring sig. I mon som det religiösa lifvet i det hela förlorar sin lifskraft, dör ock lifvet i bönen allt mera bort och lemnar rum för den återinbrytande hedendomen såsom i grunden ett lif utan Gud i verlden och utan bön till Gud, eller der bönen ännu i någon mening lever kvar, der lever hon allt mer endast ett skenlif i den yttre gerningen och de yttre formerna. Och äfven häri går den gammaltestamentliga bönen ifrån sig sjelf tillbaka till hedendomen. Hon blir en på hedniskt sätt mångordig bön, som lägger vigten på de många orden, ett skrymteri, som beder för att synas af människorna, söker sin lön och bönhörelse hos människorna och dermed är en bön icke till Gud utan till människorna. Och i förhållande till båda dessa former af hedendom intager Jesu undervisning om bönen ställningen af en genomgående kamp och motsägelse. Mot den mera naket framträdande hedendomen vänder han sig närmast genom sin motsägelse mot sadduceismen och i allmänhet genom den hela hans framställning genomgående allvarliga hänvisningen på människolifvets uppgift att vara ett lif för Guds rike och den dermed sammanhängande uppmaningen till oafbruten vaksamhet och bön. Mot gerningsväsendets och skrymteriets hedendom vänder han sig i allvarligt bestraffande af den fariseiska bönen och den fariseiska verkheligheten i allmänhet, Mt. 6, 5 ff.; 23, 14; Mk. 7, 5 ff.; m. fl.

Men Jesu undervisning om bönen utgör en motsägelse icke blott emot den från sig sjelf gångna och så till vida i hedendom återgångna gammaltestamentliga bönen, utan äfven mot den gammaltestamentliga bönen såsom sådan. Det gäller om all utveckling i det stora som i det lilla, att det lägre utvecklingssteget, huru stor betydelse det än i och för sig sjelft månne ega, dock alltid har sin största betydelse såsom förberedelse för det högre. Judendomen hade inom den guddomliga uppenbarelsens historia haft den uppgiften att genom lifvet i lagen och i löftet bana väg för kristendomen såsom det egentliga lifvet i anden

och sanningen. Den hade erhållit en under tidernas lopp allt klarare och beständare framträdande hänvisning på en stundande tidens fullbordan, då den sjelf skulle hafva tjent ut sin dag, och en ny dag skulle i ett nytt och herrligare ljus, än genom de förra skuggorna och förebilderna, se herrens ansigte lysa öfver jorden. Om inträdet af denna tidens fullbordan är ock den rätta judendomen vid Jesu tid medveten. Den uttalar detta med rörande hängifvenhet i den gamle Simeons "herre nu låter du din tjenare fara i frid, efter som du sagt hafver, ty mina ögon hafva sett din salighet," och med den sanna försakelsens blygsamma mod i Johannis döparens yttrande om sitt förhållande till Jesus, "honom bör tillväxa och mig aftaga." Der det gammaltestamentliga väsendet ännu glömmet sig kvar i sig sjelft, der blifver det ett hinder för kristendomen och måste under kampen mot denna pröfva den ofrånkomliga sanningen i liknelsen om det nya vinet och de gamle läglarne. Detta gäller äfven om den gammaltestamentliga bönen, såsom alltid det religiösa lifvet i bönen eger ett nödvändigt sammanhang med det religiösa lif öfverhufvud, hvori det lefver och rör sig.

Visserligen är herren för judendomen ingalunda den okände Guden. Judendomen vet att redan i verlden söka och finna honom, "himlarne förtälja hans ära och fästet förkunnar hans lof." Särskildt framträder han genom sin uppenbarelse för och i Israel såsom icke blott det kroppsliga, utan äfven det andliga lifvets ursprung och vårdare. Men detta herrens framträdande för och bland sitt egendomsfolk fattas dock aldrig såsom en Guds rent andeliga och fullkomliga närvaro i verlden, utan förblifver alltid en i hvarjehanda måtto yttre och dermed alltid i större eller mindre mon till det jordiska Israel och det judiska templet inskränkt uppenbarelse. Och äfven i denna sin uppenbarelse är Israels Gud alltid mer eller mindre den i fjerran dröjande herren, hvilken visserligen efter sitt löfte en gång skall utgjuta sin ande öfver allt kött, men ännu icke låtit detta löfte hinna fram till fullbordan. Såsom ett tjenarens förhållande till herren betecknas ock nästan öfverallt det i den gammaltestamentliga bönen framträdande förhållandet mellan människan och Gud. Den gammaltestamentliga bönen blifver aldrig ett barnets naturliga, på en gång frimodiga och hängifna samtal med den i omedelbar närhet varande fadren. Hon eger alltid mer eller mindre beskaffenheten af en tjenarens till herren ställda, på en gång försagda och tilltagsna begäran. Och denna hennes inre osäkerhet gifver äfven något ojemnt och liksom krampaktigt åt hennes yttringar. Hon är ett ropande ur nödens djup, såsom kände sig den bedjande nära att förgås bland de svallande vågorna, ett segerjubel, som i glädjen öfver de utkämpade striderna glömmet, att nya förestå.

I sammanhang härmed är den gammaltestamentliga bönen alltid mer eller mindre en bön liksom på afstånd, en bön i yttre liknelse och bild, hvilken väl icke, der hon är sig sjelf trogen, känner sig i detta yttre ega sitt egentliga väsende, men som dock alltid väsendtligen förblifver bunden dervid och deraf inskränkt. Hon sträcker sina händer mot himlen, men såsom mot en mer eller mindre under det yttre rummets form förestäld Guds boning, från hvilken ock hjälpen måste komma i en mer eller mindre yttre och utomordentlig uppenbarelse. Hon söker helst Israels Gud i den boning han sjelf tagit sig i det judiska templet, der hon efter hans tillsägelse vet sig säkrast finna honom. Men det är dock blott genom presterlig förmedling och liksom klädd i högtidskläder, som hon kan inträda i sjelfva templet. Såsom folkets och den enskildes egen hvardagliga bön räcker hon väl ock sina händer mot templet, dit vänder hon sitt anlete och gerna leder hon, der hon det kan, den fromme bedjarens steg dit upp. Men hon stannar dock alltid i förgårdarne och vågar ej inträda i sjelfva templet och i herrens omedelbara närhet. Och i förhållande till denna den gammaltestamentliga bönen bundenhet vid det yttre samt öfriga inskränkthet och oandlighet bildar Jesu undervisning om bönen en på några ställen uttrycklig och i grunden genomgående motsägelse. "Den tid kommer, då I hvarken på detta berget eller i Jerusalem skolen tillbedja fadren — — — den tid kommer och är nu allaredan, då rätte tillbedjare skola tillbedja fadren i anda och sanning, ty sådane vill fadren hafva dem, som honom tillbedja. Gud är en ande, och de honom tillbedja, skola tillbedja i anda och sanning," Jh. 4, 24 ff.

Den nytestamentliga bönen framträder emellertid icke endast såsom en motsägelse emot den gammaltestamentliga bönen, utan hon ansluter sig äfven å andra sidan på ett positivt sätt till henne. Judendomen hade väsendtligen lefvat i uppfattningen af förhållandet mellan Gud och människan såsom ett herrens förhållande till tjenaren, men hade dock härunder icke saknat allt medvetande om människans rätta barnskap hos Gud. Då herren säger sig vilja vara en fader för Davids efterkommande (2 Sam. 7, 12 ff.) och då benämningen fader för öfrigt på spridda ställen i den gammaltestamentliga framställningen tillägges Gud, så gäller väl detta barnskap hos Gud egentligen blott Israel till skilnad från andra folk och sjelft såsom folk betraktadt. Men den fromma känslan har säkerligen härvid i många enskilda punkter genombrutit det allmänna föreställningssättets skrankor, och den gammaltestamentliga framställningen torde icke heller helt och hållet sakna antydningar om en mycket rikare aning om Guds kärleksrika fadersförhållande till människan, jfr Jobsb. kapp. 34—36. Och genom denna af det ständigt upprepade löftet uppburna aning bereder sig och mogna den rätta judendomen för en öfvergång i

kristendomen, såsom en den rätta förberedelsens stilla och efterlängtade öfvergång i den sanna fullbordan. Å andra sidan hänför och ansluter sig det kristliga medvetandet till judendomen såsom till något, hvarur det sjelft i en viss mening är framgången och hvari det sjelft på förhand i förtäckt måtto varit till såsom verkligheten i sin förebild. Visserligen lefver kristendomen ifrån början i människans verkliga barnskap hos Gud såsom i något för kristendomen väsendtligen nytt och eget. Men äfven den födde sonen i huset måste sjelf, innan han kan framträda i arfvinnens myndiga verklighet, genomlefva ett förberedelsens och omyndighetens lif, hvarunder ännu ingen skilnad är emellan honom och tjenaren, Galat. 5, 4 ff. Då kristendomen derjemte, ehuru å ena sidan en gång för alla kommen i verlden, likväl å andra sidan under en långsam och mot hinder kämpande utveckling ständigt behöfver ånyo och allt bättre komma, så måste han dermed ock på mångfaldigt sätt i enskildheterna liksom åter genomlefva sitt eget forna lif i den redan gångna utvecklingens tid och i den henne föregångna förberedelsens tid. Endast genom en dylik ständig återgång till sin början och sina förutsättningar kan han allt mer rätt framhemta och framlägga sitt eget inneboende väsende. Derför har ock den nytestamentliga bönen, ehuru till sitt väsende af en högre och andligare art, likväl i det verkliga lifvet och den verkliga utvecklingen mångahanda positiva beröringspunkter med den gammaltestamentliga bönen, och härur först blir det förklarligt, att t. ex. den gammaltestamentliga psalmen ännu kan befinnas innehålla en rik skatt af uppbyggelse äfven för det kristliga lifvet i bönen. De mångahanda (antinomistiska och spiritualistiska) åsigter om religiöst lif och religiös utveckling, hvilka under ständigt vädjande till nytestamentlig frihet och andlighet förmena den gammaltestamentliga förberedelsen med sitt upptuktande budord och manande framtidslofte vara någonting alltför groft och ofullkomligt för att numera böra och kunna i någon mening tagas i betraktande och användning, de hafva derför icke den riktiga föreställningen om det gamla testamentets förhållande till det nya och de kunna icke heller återöppna Jesu föredöme i detta afseende. Jesus sjelf känner och bekänner sig vara i de stycken, som hans fader tillhöra, då han tolf år gammal befinnes i det judiska templet sittande midt ibland de judiske lärarne, hörande dem och frågande dem. Och att han under senare tider icke växte från denna uppfattning, det visar hans undervisning om bönen liksom hans undervisning öfverhufvud. Hans egen bön framträder stundom i ordagrant gammaltestamentliga uttryck (Mt. 27, 46 jfr Ps. 22, 2; Lk. 23, 46 jfr Ps. 31, 6) och hans undervisning om bönen saknar ingalunda hänvisning till en den gammaltestamentliga förberedelsens qvarstående betydelse äfven under den inträdda kristliga fullbordans tid. Äfven der

han uttryckligen vänder sig emot den gammaltestamentliga bönen oriktiga bundenhet vid det yttre, erinras dock med ett gammaltestamentligt uttryck derom, att "saligheten är af judarne" (Jh. 4, 22 jfr Es. 2, 3; Mich. 4, 2) liksom han under motsägelse emot ett oriktigt ransakande af gamla testamentets skrifter dock framhåller, att dessa skrifter i sig sjelfva utgöra vittnesbörd om honom, Jh. 5, 39.

Men bör således ett verkligt sammanhang emellan den gammaltestamentliga bönen och den nytestamentliga icke förnekas, så bör visserligen icke heller den väsendtliga åtskilnaden dem emellan förbises. Vi hafva funnit denna åtskilnad af Jesus sjelf uttryckligen angifven deri, att den nytestamentliga bönen betecknats såsom en bön i anda och sanning. Den nytestamentliga bönen är en bön i och genom den sanningens ande, hvilken fadren sänder i sonens namn, Jh. 14, 16 f., 26; m. fl. Såvidt anden endast kommer i sonens namn, är således den nytestamentliga bönen såsom en bön i anda och sanning icke förutsättningslös. Frågan om denna hennes förutsättning och hennes dermed sammanhängande allmänna väsende hafva vi att ur Jesu egen undervisning söka besvara genom ett närmare aktgifvande på

den nytestamentliga bönen såsom bön i Jesu namn.

Det ur Jesu egen undervisning om bönen hemtade uttrycket "bön i Jesu namn" tydes af utläggarna på många sätt. Enligt många isynnerhet äldre skrifttolkare skulle dermed betecknas en bön på grund af Kristi förtjenst, enligt andra, OLSHAUSEN, MEIJER, BÖHMER (Syst. d. christl. Lebens s. 177) en bön i Jesu sinne och anda. Enligt några skulle det betyda en bön efter Guds vilje (1 Joh. 5, 14) eller en bön i Jesu rikes angelägenheter, GROTIUS, SCHLEIERMACHER, LÜCKE, m. fl., enligt DE WETTE skulle det syfta på apostlarnes bön rörande det dem särskildt af Jesus gifna uppdraget såsom apostlar. Alla dessa meningar innehålla utan tvifvel hvar och en något riktigt, men ingen af dem, icke heller alla tillsammantagna, torde innehålla det fullständigt riktiga.

Jesu namn är Jesus sjelf i sin uppenbarelse för världen. Namnet hänvisar på någon, för hvilken det nämnes och af hvilken det uppfattas och återgifves. Det ifrågavarande uttrycket skulle således närmast förutsätta och hänvisa på en menniskans egen verksamhet, och utan tvifvel på en verksamhet i det rätta sinnet och förhållandet till Jesu namn och Jesus sjelf. Också förekommer det nämnda uttrycket i några Jesu yttranden i en ställning, der vigten närmast faller derpå, att sjelfva bedjandet sker i Jesu namn, och der bönhörelsen närmast sättes i beroende af ett sådant bedjande. "Hvad J bedjen i mitt namn, det skall jag göra, på det att fadren skall varda förherrligad i sonen. Om J bedjen något i mitt namn, det skall jag göra," Jh. 14, 13 f.; jfr 16, 24. Och i denna ställning och betydelse sam-

mansluter det ifrågavarande uttrycket i sig en mängd Jesu yttranden, företrädesvis dem, hvilka mera hafva formen af uppmaning till rätt bön. I dessa framhäfves bö-
nens rätta beskaffenhet ur synpunkten af människans eget åtgörande och förhållande
i bönen. Så sammanställs bönen med sökande och sträfvande (Mt. 7, 7 ff) för-
bönen är en pligt (Mt. 5, 44) sorgfällighet i bönen är ett vilkor för det andliga
livets bestånd (Mt. 26, 41) och bönens trägenhet och ihärdighet har nödvändigt
sammanhang med bönhörelsen, Lk. 11, ff.; 18, 1 ff. Så fordras ock för bön-
hörelse öfver hufvud det rätta sinnet hos den bedjande, tro på Jesus (Mt. 21, 22;
Jh. 14, 12) och på löftet om bönhörelse (Mk. 11, 22 ff.) såsom ock Jesus hos
de nödstälde, hvilka bedja om hans hjälp, fordrar tro på honom såsom den af
Gud sände rätte hjälparen.

Men Jesu namn förutsätter och hänvisar å andra sidan och lika nödvändigt
på Jesus sjelf och hvad han sjelf är såsom den personlige medlaren mellan Gud
och människan. Bönen i Jesu namn skulle således från denna sidan sedt beteckna
den nytestamentliga bönen såsom en bön, hvilken kan finnas och hafva någon be-
tydelse och något hopp om bönhörelse endast i och genom Jesus sjelf och den
kring honom sig sammanslutande enheten mellan människan och Gud. Detta fram-
hålls ock derigenom, att sjelfva gifvandet af den bönen i Jesu namn tillsagda bön-
hörelsen tillskrifves icke blott fadren, utan äfven Jesus sjelf — — "hvad J bedjen
i mitt namn, det skall jag göra, på det att fadren skall varda förherrligad i sonen.
Om J bedjen något i mitt namn, det skall jag göra." Att den nytestamentliga bönen
till sin ena sida måste bestämmas såsom en bön, den der alltigenom är till i och
genom Jesus sjelf såsom medlaren mellan Gud och människan, det följer dessutom
redan af sjelfva begreppet om medlaren. Och att nu derjemte denna sidan af den
nytestamentliga bönens väsende äfven enligt Jesu eget uttryckssätt innefattas under
bönen i Jesu namn, det framgår af Jh. 16, 23 enligt den riktiga läsarten. "San-
nerligen, sannerligen säger jag Eder, att om J bedjen något af fadren, *skall han
gifva Eder det i mitt namn.*" Här framhäfves icke bedjandet och mottagandet af
bönhörelse, utan sjelfva gifvandet och förverkligandet af den med bönen i Jesu
namn förenade bönhörelsen såsom skeende i Jesu namn. Från denna sidan sedt
syftar således uttrycket "bön i Jesu namn" så litet på människans eget förhållande
och åtgörande i bönen, att tvärtom vilkoret för bönhörelse och dermed vilkoret för
bönens hela betydelse här flyttas öfver till en alldeles motsatt sida och förlägges i
den i och genom sonen sjelf och hans framträdande i världen, men i samma mening
icke genom någon annan eller på något annat sätt grundade och förverkligade, en-
heten emellan Gud och världen.

Först genom sammanställning och sammanfattning af båda de ofvan framhållna sidorna vinnes således ett fullständigt begrepp om bönen i Jesu namn. En sådan sammanfattning är ock af Jesus sjelf uttryckligen gifven dermed, att den bönen i Jesu namn tillsagda bönhörelsen framställles såsom beroende af på en gång menniskans förblifvande i Jesus och hans ords och dermed hans eget förblifvande i meniskan. "Om I förblifven i mig, och mina ord förblifva i Eder, allt det I viljen, mågen I bedja, och det skall ske Eder," Jh. 15, 7. Och i detta begrepp om bönen i Jesu namn kunna alla i Jesu yttranden gifna öfriga bestämningar öfver den rätta bönen sammanställas och sammanfattas. En sådan bön beder rätt, i den rätta ordningen, om Guds rike först och om allt annat såsom medel dertill, i den rätta undergifvenheten under fadrens vilje o. s. v. (Mt. 6, 33; 26, 39; m. fl.) och hon måste erhålla allt, hvad hon beder om, emedan de goda gåfvornas gifvare icke kan gå ifrån sig sjelf och sin egen i Kristo faderliga vilje och bestämmelse med barnen (Mt. 7, 8 ff.; Jh. 16, 24; m. fl.) hon eger enligt Jesu eget exempel bönhörelsen, redan innan den framträd i yttre måtto, Jh. 11, 41. Emedan menniskorna i Jesu namn hafva sin högsta dem alla sammanhållande enhet med hvarandra och med fadren i Kristo, så är hon väsendtligen och blir i verkligheten allt mer, i mon som menniskor verkligen låta sig församlas och sjelfva rätt församla sig, en samfundsbön i Jesu namn (Mt. 18, 19 f.) samt härmed ock enligt Jesu bud och föredöme kärleksfull förbön, Mt. 5, 44; Lk. 22, 32; 23, 34; Jh. 17, 9 ff.

Vi hafva således i det anförda begreppet om den nytestamentliga bönen såsom bön i Jesu namn en i Jesu egen undervisning gifven sammanfattning af hela den nytestamentliga bönen väsende. Vi hafva dermed ock i detta begrepp erhållit utgångspunkten för hvarje skriftenlig närmare bestämning af den nytestamentliga bönen begrepp. Såsom bön i Jesu namn eger den nytestamentliga bönen å ena sidan sin förutsättning och grund i menniskornas enhet med Gud i Kristo och sin fulla verklighet i och med det fulla förverkligandet af denna enhet genom sonen och hans uppenbarelse i verlden. Såsom bön i Jesu namn förutsätter den nytestamentliga bönen ock å andra sidan människans egen verksamhet, hon måste vara ett människans eget lif i bönen. Såvidt kan hon ock endast tänkas vinna sann verklighet i mon af människans och menniskolifvets egen fortskridande utveckling. Till ett sådant den nytestamentliga bönen behof af utveckling hafva vi ock redan ur en annan synpunkt funnit en hänvisning genom aktgifvande på den gammaltestamentliga och den nytestamentliga bönen förhållande till hvarandra. Vår förevarande allmänna betraktelse öfver den nytestamentliga bönen har derföre här slutligen att i några allmänna drag åskådliggöra detta

den nytestamentliga bönen förhållande till den kristliga utvecklingen.

Det var inom den kring Jesus slutna närmare kretsen af lärjungar, som Jesu undervisning om bönen närmast framställdes och mottogs. Till lärjungarne äro nästan alla hans yttranden om bönen ställda, och dem gälla i närmaste hand de hela hans framställning genomgående bevekande och gripande uppmaningarna till oafåtligt umgänge med den himmelske fadren i bönen. Lärjungarne stodo ock närmast under det utomordentliga inflytandet af Jesu eget lefvande föredöme. Väl säges det oftast, att han bad ensam, icke att han bad i egentlig mening tillsammans med lärjungarne. Han egde också äfven i bönen en ställning till den himmelske fadren, hvilken hvarken lärjungarne eller någon annan menniska kunna tänkas hafva. Men väl bad han både för sina lärjungar och inför dem i deras åsyn och åhöro, och de hade härigenom tillfälle till en omedelbar och allsidig uppfattning af den nytestamentliga bönen rätta art, hvilken icke genom blotta beskrifningar och tal öfver bönen kunde gifvas. Slutligen hade de på sin särskilda begäran, att han ville lära dem bedja, erhållit ett oinskränkt svar, en sammanfattning liksom af all undervisning om bönen. Detta allt har visserligen icke heller varit utan verkan och frukt. Lärjungarne visa sig hafva både med uppmärksamhet mottagit och troget bevarat Jesu ord, och den efter dem qvarlevande berättelsen återgifver Jesu föredöme i bönen med en kärlekens omständlighet, för hvilken det annars aldra obetydligaste blifver betydelsefullt, och med denna vördnadens noggrannhet, som iakttagar och lägger på minnet, äfven der den ännu icke förstår. Men med allt detta är dock icke lärjungarnes egen bön ännu den lefvande rätta tillämpningen af Jesu undervisning om bönen och undervisning öfverhufvud. De bedja om yttre lön för sina försakelser i mästarens sällskap (Mt. 20, 20 ff.; Mk. 10, 35 ff.) de veta icke, "hvars andas" de sjelfve och deras förböner äro, dessa båda "tordönets söner," hvilka vilja nedkalla eld från himmelen till hämd för rönt ogästvänlighet, Lk. 9, 54. Och så kunna de icke heller under vexlande klenmod och öfvermod förstå bönen rätta kraft och bönhörelsens betydelse. Ännu vid slutet af sin samvaro med mästaren kunna de icke rätt bedja såsom hans lärjungar, "hittills hafven J icke bedit något i mitt namn, bedjen och J skolen få, att Eder glädje må vara fullkomnad," Jh. 16, 24.

"Hittills hafven J icke bedit något i mitt namn." Dessa ord innehålla icke, såsom ofta förmenas, någon mot lärjungarne riktad förebråelse. Sådana erhöles de väl också både många och allvarliga, såsom ock deras oförmåga till bön i mycket hade sin grund hos dem sjelfve. Här syftas likväl, såsom sammanhanget visar, på en orsak af helt annan art, på ett i den nytestamentliga bönen eget väsende och det nytestamentliga religiösa lifvets väsende öfverhufvud grundadt nödvändigt för-

hållande. Detta förhållande och den derpå beroende orsaken till lärjungarnes oförmåga i bönen angifves hos utläggarna på hufvudsakligen tvenne olika sätt. Efter LUTHERS och de äldres föresyn förlägges orsaken till lärjungarnes nämnda oförmåga deri, att "Jesus ännu icke, således äfven ännu icke för dem, hade blifvit hvad han skulle blifva," v. HOFMANN, *Schriftbeweis* II. 2. s. 232. Från andra sidan, MEIJER m. fl., angifves det hafva varit bristen på högre upplysning genom anden, som hittills gjort lärjungarne oförmögne till rätt bön. Först genom sammanfattningen af båda dessa meningar torde den i Jesu ord åsyftade orsaken vara fullständigt uttryckt. De anförda orden äro af Jesus framställda i ett sammanhang, der de måste erhålla sin närmare betydelse ur en nyss förut gjord erinran om Jesu förestående bortgång och dermed sammanhängande löfte om andens sändande. "Jag säger Eder sanningen, Eder är nyttigt, att jag går bort, ty om jag icke går bort, skall "hugsvalaren" icke komma till Eder, men går jag bort, så skall jag sända honom till Eder," Jh. 16, 7. Närmast säges här Jesu bortgång vara nyttig derföre, att den utgör villkoret för andens kommande. Ytterst visar den sig likväl i det förvarande sammanhanget vara i tvenne afseenden af betydelse för det nytestamentliga lifvet i bönen. I och med sin återgång till fadren har sonen fullbordat det medlarevärf, för hvars utförande han var kommen i verlden. Härmed, men ock först härmed, har den nytestamentliga bönen till sin ena sida blifvit en full verklighet. Vi hafva nämligen funnit den nytestamentliga bönen såsom bön i Jesu namn å ena sidan ega grunden till bönhörelsen, och till hela sin betydelse i öfrigt från denna sidan betraktadt, uti den i sonen sammanslutna enheten emellan människan och Gud, för hvars utförande och kungörande i verlden sonen i yttre måtto var kommen i verlden. Först när denna enhet åter i medlarens egen person, genom hans bortgång ur sin uppenbarelse i yttre måtto och upphøjelse på fadrens högra hand, blifvit frigjord från och upphöjd öfver alla yttre inskränkningar, och åt sonen blifvit gifven all makt i himmelen och på jorden, först då kan ock den nytestamentliga bönen såsom bön i Jesu namn till den nämnda sidan betraktad vara en full verklighet, i oinskränkt och fullkomlig mening ega den bönhörelse, som sonen gifver af fadren, och fadren gifver i sonens namn. Men Jesu bortgång skulle derjemte och närmast vara af betydelse för den nytestamentliga bönen äfven till den sidan betraktad, att hon såsom bön i Jesu namn skulle vara ett lärjungarnes eget och öfverhufvud människornas eget lif i bönen. Den nytestamentliga bönen skulle, närmast i motsats mot den gammaltestamentliga, ega sin väsendtliga beskaffenhet deri, att hon skulle vara en bön i anda och sanning. Detta sitt andeliga väsende får hon icke tänkas förlora dermed, att hon är en bön i Jesu namn. Först med Jesu bortgång till fadren kan

dock bönen ande komma. Det visar sig nämligen på hvarje punkt i lifvet, der ett nytt, mera mäktigt och rikt lifsinnehåll liksom med ett slag bryter fram, att det nya uppslagets upphofsman med sin i allt tillfyllestgörande och allt beherrskande betydelse måste i yttre måtto gå bort, innan de i det nya uppslaget gömda behoven af en åt mångfalden gående tillämpning rätt framträda, och innan de mångahanda tillämpande krafterna kunna på ett själfständigt sätt börja det på deras sida fallande utvecklingsarbetet. Detta förhållande åskådliggör äfven förhållandet med lärjungarnes oskicklighet i bönen, så länge de ännu i yttre måtto voro samman med mästaren. De egde hans undervisning om bönen och dermed kuskapen om bönen, men de hängde fast vid orden och glömde bort sig sjelfve under det öfverväldigande yttre inflytandet af mästarens personlighet. Deras bön var ännu blott ett efterbedjande, och de kände ännu icke rätt sitt eget behof af bön, så länge de oafbrutet dvaldes i hjälparens omedelbara yttre närhet. Först när de efter hans bortgång kände sig öfverlemnade åt sig sjelfve, först då förnummo de ock i bönen liksom i allt öfrigt behofvet af en "annan hugsvalare," hvilken på ett annat, ett andeligt och inifrån verkande sätt skulle blifva för dem, hvad Jesus förut för dem i yttre måtto varit. Så skulle bönen ande komma till dem och blifva boende när dem, och dermed bönen i Jesu namn begynna att verkligen vara en deras egen bön i anda och sanning, Jh. 14, 16 f. Hafva vi således nyss förut funnit den nytestamentliga bönen såsom bön i Jesu namn med Jesu bortgång och upphöjelse på fadrens högra hand till sin ena sida betraktad hafva blifvit en fullkomlig och afslutad verklighet, så hafva vi ock nu derjemte funnit henne till sin andra sida betraktad först med Jesu bortgång och andens sandande hafva *börjat* att verkligen vara till såsom ett lärjungarnes och i alla tider Jesu sanne lärjungars eget verkliga lif i bönen.

Frågas då slutligen, hvaruti andens kommande åter skulle närmare betraktadt vara lärjungarne nyttigt, så är härvid först att erinra, att han icke blott skulle vara dem en "hugsvalare," såsom grundskriftens uttryck hos oss alltför inskränkt plägar återgifvas, utan en "paraklet," en *tilltalare*, hvilken öfverhufvud skulle säga dem allt, hvad dem behöfde sägas. Han skulle leda dem i all sanning, småningom lära dem allt och påminna dem om allt, som Jesus dem sagt, och som för lifvet i bönen och lifvet öfverhufvud var viktigt att veta och minnas, Jh. 16, 13; 14, 26. Verldens andeliga förbättring skulle vara det sista alltomfattande syftet med denna hans undervisning. Han skulle öfverbevisa verlden om hennes egen synd och om den rättfärdighet, hvars personliga uppenbarelse den till fadren återgångne sonen sjelf varit, och hvarom sanningens ande intill dagarnes ände skulle bära vittnesbörd, samt om den dom, som hvarje rättfärdighetens uppenbarelse fäller öfver orättfärdigheten, och

hvarmed den om sig sig sjelf öfverbevista synden dömer sig sjelf, Jh. 16, 8 ff. Men all denna lärande och öfverbevisande verksamhet skulle ständigt gå tillbaka till sonen, i allt vittna om honom och påminna om hvad han sagt. Anden skulle intet tala af sig sjelf, utan taga af det sonen gifvet och gifva ånyo, Jh. 15, 26; 16, 13; m. fl. Han skulle härunder gifva åt hvarje lärjunge så, som denne kunde taga, leda, lära och påminna en hvar efter hans behof och förmåga att mottaga, och andens vittnesbörd om sonen skulle vara ett lärjungarnes eget vittnesbörd i anden, ty der-till hade lärjungarne af begynnelsen varit med sonen, att de skulle vittna om honom, Jh. 15, 27. Så skulle då ock i följd af allt detta lärjungarnes bön i sanningens ande städse gå tillbaka till hvad hon i grunden af begynnelsen varit och under all utveckling dock städse egentligen förblifva en och densamma. Men under allt detta skulle hon dock på samma gång städse vara en ny bön och i sin utbildning lika mångfaldig, som Jesu lärjungar intill dagarnes ände skulle vara många och hafva att bedja under mångfaldigt olika lefnadsförhållanden och behof. Dessa äro grunddragen i den nytestamentliga bönen fortskridande utveckling, ty de utgöra grunddragen af de framtidsutsigter, hvilka Jesus sjelf vid sin bortgång stälde den nytestamentliga religiösa utvecklingen öfverhufvud för ögonen.

Vi hafva funnit den nytestamentliga bönen hela väsende i och för sig betraktadt enligt Jesu egen undervisning sammansluta sig deri, att hon är en bön i Jesu namn. Häri sammansluter sig ock hela hennes förhållande, såväl till det henne i närmare eller aflägsnare mening förberedande förkristliga lifvet i bönen, som ock till hela det kristliga lifvets framtida utveckling, i hvilka båda förhållanden hon såsom bön i Jesu namn å ena sidan är något en gång för alla gifvet och fullt verkligt och dock på samma gång å andra sidan först genom en fortskridande utveckling verkligt kan blifva hvad hon bör blifva. Betraktad i sitt förhållande till det kristliga lifvets framtida utveckling har hon nämligen visat sig å ena sidan i och med andens kommande i verlden hafva börjat ett lif i anda och sanning, hvars fulländning hon först skall hinna en gång i och med den kristliga utvecklingens fulländning öfverhufvud. Å andra sidan har hon härvid på samma gång visat sig vara en fullkomlig och en gång för alla avslutad verklighet i och med sonens bortgång ur verlden och upphøjelse på fadrens högra hand, hvarföre hon ock under all sin utveckling aldrig kan i grunden taga något utom det, som från början och en gång för alla är henne gifvet, och aldrig sjelf i grunden blifva något annat, än hvad hon af begynnelsen varit. Så har hon ock i sitt förhållande till den förkristliga och utomkristliga bönen visat sig å ena sidan från sin första början verkligt vara en bön i anda och sanning, såväl i motsägelse emot hedendomen, hvilken under all sin

andeliga utveckling dock lefver i det menskliga och verldsliga såsom något sig sjelft nog och dermed ock i grunden lefver utan sann bön, som ock i motsägelse emot judendomen, för hvilken bönen väl är bön i allvarlig och egentlig mening, men der likväl hennes andliga och fria väsende städse förblifver bundet vid det yttre och endast kan framträda i förtäckt måttö, i skugga och förebild. Å andra sidan har hon äfven i detta sitt förhållande befunnits visa hän på behovet af utveckling, i det hon visat sig endast kunna växa ifrån allt för henne främmande väsende i den mon, hon alltmer växer sig rätt in i sitt eget sanna väsende. En sammanfattande och åskådlig bild af all denna den nytestamentliga bönen fortskridande utveckling hafva vi uti den apostoliska bönen såsom den första och för alla tider betecknande tillämpningen af Jesu egen undervisning om bönen. För en närmare betraktelse häraf fordras dock först en fullständigare insigt i den nytestamentliga bönen väsende närmast från den sidan betraktadt, att hon under all utveckling dock i grunden förblifver hvad hon från begynnelsen varit, en Jesu egen bön.

II.

Hafva vi i det föregående lyckats på ett i hufvudsak fullständigt sätt angifva de allmänna och grundläggande bestämningarna hos en rätt bön i alla den kristliga utvecklingens tider, så torde vi för fortgången af vår betraktelse närmast hafva att genom en närmare sammanställning och användning af de funna bestämningarna söka vinna en bestämdare och, inom den förevarande afhandlingens gränсор, möjlighast fullständig insigt i den kristliga bönen väsende. Den härför erforderliga sammanställningen erbjudes oss i den hel. skrift såsom gifven af Jesus sjelf i den bön, hvilken i särskild mening efter honom benämnes herrens bön. Det är derföre till en betraktelse af herrens bön, vi närmast hafva att fortgå. Om härvid herrens bön efter skriftens rätt förstådda mening icke blott måste anses vara en fullkomlig sammanfattning af Jesu undervisning om bönen betraktad ur synpunkten af innehållet, eller det hvarom bör bedjas, utan äfven såsom sjelf varande bön vill vara ett fullkomligt uttryck för en kristlig bön i alla tider, så måste den föreliggande betraktelsens fullständighet bedömas deraf, om båda de nämnda synpunkterna under betraktelsens gång komma till en i hufvudsak uttömmande användning. Om slutligen ock många och mångahanda arbeten ända från kyrkans äldsta tider bjuda på utläggningar af herrens bön, torde de dock, såsom redan inledningsvis blifvit anmärkt, för en uppmärksam betraktelse visa sig lemna ett i förhållande till deras mängd och som-

ligas längd öfverraskande ringa bidrag till verklig tolkning af herrens bön. Hvad som befunnits för enskilda punkter vara af något större intresse, skall hvart på sitt ställe under betraktelsens gång anföras. Till nödtorftig inledning förutskickas följande sammanträngda erinran

Om den hittills gifna utläggningen af herrens bön.

Bland frågor af allmänna och förberedande betydelse, hvilka vid behandlingen af herrens bön kommit till tals, torde, för att börja med början, frågan om "källorna" till herrens bön först kunna nämnas. Mest behandlad är frågan om herrens böns yttre sammanhang eller den ställning inom den evangeliska historien, som hon skall anses intaga. Slutligen hafva åtminstone senare tidens stegrade vetenskapliga fördringar inom åtminstone vissa kretsar alltmer fäst uppmärksamheten derpå, att en utläggning af herrens bön äfven bör gifva någon framställning af det inre sammanhanget inom henne.

Frågan om *källorna* till herrens bön var i synnerhet under förra århundradet föremål för uppmärksamhet, och det kan utan tvifvel betraktas såsom ett betecknande uttryck för den herrskande tidsriktningen, då till och med en HERDER kunnat på allvar tro sig i zendavesta hafva funnit den sökta källan. Ehuru denna mening flere gånger senare blifvit framställd och försvarad, torde den dock icke numera kunna göra anspråk på åtminstone någon vetenskaplig uppmärksamhet. Redan GROTIUS hade deremot pekat hän på ett rabbinskt ursprung till herrens bön. I hans spår gingo sedan många, och hundra år efter honom kunde WETSTENIUS lemna det beskedet, att "hela denna bön är hopfogad af judiska formler." I och för sig skulle väl ett sådant påstående icke behöfva vara oantagligt. Såsom redan i annat sammanhang blifvit erinradt, ansluter sig Jesu framställning i allmänhet så till de i hans omgifning förhandenvarande religiösa åskådningarna och uttryckssätten, att ett afsigtligt undantag härifrån särskildt vid det här ifrågavarande tillfället utan tvifvel skulle, såsom DE WETTE och före honom GROTIUS anmärkt, hafva förekommit såsom ett onödigt och sökt nyhetsmakeri. Emellertid har den nämnda meningen befunnits ohållbar derföre, att den, såsom GEBSER (de orat. dom.), THOLUCK m. fl. visat, till största delen varit grundad på öfverdrifter och misstag vid de gjorda historiska undersökningarna. Bland de skrifter, hvilka återopats såsom innehållande likheter med herrens bön, befinnes en troligen från medeltiden härrörande bönsamling för de portugisiske judarne äfvensom en skrift af en sannolikt omkring år 1500 lefvande RABBI KLATZ, hvilka väl svårligen torde kunna lemna något bevis för det, som här skulle bevisas. Och dock är det ur dessa båda skrifter, som man hemtat de mest liknande bland de återopade likheterna med herrens bön.

Dessutom inskränka sig samtliga de hittills funna likheterna dertill, att äfven i judiska böner Gud någon gång kallas fader, att der bedes "ditt namn varde helgadt genom våra verk," eller stundom bedes om Israels frälsnings kommande, Messias rikes upprättande, samt att man på ett ställe i en judisk skrift påträffat ett om fjärde bönen och i en judisk morgonbön funnit ett om den sjette bönen erinrande uttryck.

Frågan om det *yttre sammanhang* inom den evangeliska historien, hvarunder herrens bön skall tänkas hafva blifvit framställd, möter sina närmaste och egentliga svårigheter deraf, att på de tvenne ställen i evangelierna (Mt. 6, 9 ff.; Lk. 11, 2 ff.) der herrens bön finnes anford, anledningen till hennes framställande icke på lika sätt angifves. Hos Mt. anföres hon inom det bland Jesu längre tal, hvilket benämnas bergspredikan. Jesus hade i några drag framställt den rätta beskaffenheten hos dem, hvilka såsom Guds rikes sanne medborgare skulle med rätta kunna prisas salige, Mt. 5, 3 ff. Hafvande i Guds ära sitt allt omfattande mål och i barnskapet hos Gud sin innerliga grund (5, 46; 5, 48) måste denna rätt-skaffenshet vara af en helgjuten och fullkomlig samt väsendtligen inre och andelig art. Hennes väsende kunde derföre icke uppgå i det mer eller mindre yttre och styckevisa fullgörandet af det gammaltestamentliga budordet, sådant detta af "de gamle" blifvit fattadt (Mt. 5, 17—47) eller öfverhufvud i något mer eller mindre yttre godt verk i förhållande till nästan, Gud och oss sjelfve, i almosor, bön och fasta, Mt. 6, 1—18. Beträffande särskildt den kristliga bönen (6, 9—16) kunde derföre denna icke vara en yttring af en fromhet, som på fariseiskt vis vill göra sig sedd af menniskor. Icke heller kunde hon vara efter hedningars sed mångordig, menande sig skola blifva hörd för de många ordens skull. I motsats häremot är det nu, som herrens bön anföres. "Waren fördens skull icke dem like, ty Eder fader vet, hvad J behöfven, för än J bedjen honom. Derföre skolen J bedja så, Fader vår i himlarne — — —." Hos Lk. anföres deremot herrens bön i sammanhang med, eller åtminstone i samma stycke med, berättelser om tilldragelser, hvilka tillhöra Jesu sista vandring till Jerusalem. Sjelfva anledningen till bönen framställande anföres hafva blifvit gifven derigenom, att en af lärjungarne framställde till Jesus den anhållan, att han måtte lära dem bedja. "Och det begaf sig, då han var på ett rum och bad, när han hade slutat, sade en af hans lärjungar till honom, herre lär oss bedja, såsom ock Johannes lärde sina lärjungar. Och han sade till dem, när J bedjen, sägen, Fader — — —."

De ur dessa de båda evangelisternas olika angifvanden framstående svårigheterna hafva några utläggare sökt lösa genom att mer eller mindre sammanföra

de båda angifna tillfällena till ett enda. Så skall enligt Paulus (Comment. I. s. 712) lärjungarnes begäran tänkas hafva blifvit framställd strax före bergspredikan, men först under densamma hafva blifvit af Jesus besvarad. Enligt NÖSSELT (Exercitt. 1803) och RAU (de orat. dom. 1804) samt senast EBRARD (Wissenschaftl. Krit. d. ev. Gesch. 1868 s. 427 f.) skall lärjungarnes begäran hafva blifvit både framställd och besvarad strax före bergspredikan, och det gifna svaret blott i följd af likheten i innehållet med Mt. 6, 7 hafva af evangelisten blifvit anfördt i sjelfva bergspredikan. Dessa och liknande meningar hafva emellertid alltför mycket emot sig i de båda evangeliska framställningarnes egen olikhet med hvarandra (jfr MEIJER, Mk. u. Lk. 1867, s. 412) och hafva icke heller vunnit något mera allmänt erkännande.

Så mycket allmännare har deremot den meningen varit, att herrens bön blifvit vid tvenne särskilda tillfällen af Jesus framställd. Ledande sina anor tillbaka till Origenes, återkommer denna mening hos de fleste äldre utläggare och har ännu berömda namn för sig, v. HOFMANN, MEIJER m. fl. Hon är ock den enda antagliga, ifall bergspredikan skall hos Mt. antagas vara anförd alldeles sådan, som hon i verkligheten blifvit framställd. Emellertid äro de med denna mening förenade svårigheterna hvarken få eller obetydliga. Väl medgifves, att herrens bön inom bergspredikan hos Mt. ingalunda saknar sammanhang med det i framställningen närmast föregående. Hon har i detta sammanhang ställningen af ett exempel på en icke mångordig bön. Likväl eger hon en rikedom och sjelfständighet i innehållet, som föga rymmes i den anspråkslösa ställningen af ett sådant exempel. Ju mera hon dessutom vid närmare betraktelse visar sig vara en både till innehåll och form fullkomlig och afslutad undervisning om bönen, desto svårare blir det att öfverhufvud tänka sig henne i verkligheten hafva blifvit af Jesus framställd under den jemförelsevis tidigare afdelningen af hans offentliga läroverksamhet, till hvilken dock bergspredikan måste hänföras, och i ett tal, hvilket för öfrigt framställer sjelfva de första och enklaste grunddragen af Guds rikes och dess medborgares sanna beskaffenhet, samt inför en folkmassa, hvaraf kanske större delen för första gången nu hörde hans ord. Svårt är det slutligen ock att tänka sig, hvarföre hon, om en gång redan vid ett föregående tillfälle framställd, åter vid det hos Lk. anförda senare tillfället behöfde upprepas. Enligt många äldre utläggare skola lärjungarne tänkas hafva varit frånvarande just då, när hon under bergspredikan framställdes, eller hade hon senare fällit ur deras minne, eller trodde de, att hon varit framställd för folket och icke särskildt för dem, eller (THOLUCK, v. HOFFMANN m. fl.) ”de hade icke ansett henne framställd såsom formel och bådo derföre nu om en sådan.” Alla dessa meningar löpa dock mer eller mindre ut i det påståendet, att Jesu autagna föregående

framställning antingen icke haft något egentligt syfte, eller om hon haft ett sådant, förfelat det. Enligt många både äldre och nyare utläggare skall den lärjungen, som till Jesus framstälde den Lk. 11, 1 anförda anhållan, tänkas hafva tillhört den vidsträcktare lärjungakretsen, enligt MEIJER var det sannolikt "en senare lärjunge, möjligen en f. d. Johanneslärjunge, som vid bergspredikan ännu icke var i Jesu följe." Härvid förefaller dock redan det något besynnerligt, att denne lärjunge icke kunnat erhålla tillräckligt besked af medlärjungarne, hvilka dock här skola antagas mer än väl hafva kunnat gifva ett sådant. Dessutom anføres både den nämnda anhållan och det gifna svaret såsom omfattande samtliga lärjungarne. Slutligen torde en allvarlig betraktelse af herrens bön sjelf finna det föga rimligt och värdigt att antaga henne på dylikt sätt hafva blifvit gifven till baklexa åt någon särskildt på efterkälken kommen lärjunge.

I följd af dessa svårigheter hafva ock många antagit, att herrens bön i verkligheten blifvit framsteld endast vid det senare, hos Lk. angifna, tillfället och af Mt. anförd inom bergspredikan, emedan ett annat här anfördt Jesu yttrande om bönen dertill erbjöd ett lämpligt tillfälle. Till denna mening kände sig redan CALVIN dragen, ehuru han "om denna sak icke vill med någon tvista." Mera utförd hos SCHLEIERMACHER (Schriften d. Lk. s. 172 ff.) förekommer denna menning efter honom hos många nyare skrifttolkare. Från olika håll, BR. BAUER m. fl., MEIJER m. fl., har det blifvit anmärkt såsom otänkbart, att lärjungarne, åtminstone lärjungarne i detta ords inskräntare mening, ännu vid slutet af sin samvaro med Jesus skulle behöft göra en sådan anhållan, som den hos Lk. anförda. Denna anmärkning förlorar dock sin betydelse, i samma mån man vid närmare aktgifvande på herrens bön finner, att det vid det hos Lk. anförda tillfället måste icke hafva varit fråga om någon mer eller mindre förberedande, utan om en sista och avslutande, allt i ett sammanfattande, undervisning om bönen. För öfrigt sammanhänger, såsom redan blifvit antydt, hela frågan om herrens böns ställning inom den evangeliska historien med den hos skrifttolkarne ännu oafgjorda allmänare frågan om ursprungligheten af sammanhanget inom bergspredikan hos Mt. och kan först i och med denna vinna sin slutliga lösning.

Beträffande slutligen *det inre sammanhanget* inom herrens bön, äro visserligen de utläggare få, hvilka uttryckligen förklarar henne sakna "allt sammanhang och all naturlig förbindelse mellan de särskilda böerna inbördes" (SCHULZ Anmerk. zu Michaelis Übers.) Flere äro deremot de, hvilka kunna sägas med tystnadens väl-talighet hafva instämt i detta omdöme. Der man slutligen uppställt och sökt besvara frågan om det nämnda sammanhanget, har det afgifna svaret antingen sjelft

blifvit utan sammanhang, eller endast kunnat erhålla ett sådant genom inläggande i herrens bön af nymodiga och för henne själf främmande åskådningar.

Enligt DE WETTE (Erkl. d. Ev. Mt. 1845. s. 82 ff.) uttrycker herrens bön "i det heliga sjutalet af böner en religiös känslöstämmnings hela förlopp: först, i de tre första bönerna, andens ohämmade uppsväfvande till Gud; i de tre följande detta uppsväfvandets hämmande 1) genom känslan utaf beroende af det jordiska, 2) genom kampen med synden och, i den sista, lösningen af denna motsats." "De tre första bönerna uttrycka i parallela, dock icke helt och hållet synonyma satser längtan efter Guds rike, hvilket skall förverkligas för det första i kunskapen, för det andra i gemenskapen, för det tredje i handlingen." Att herrens bön, på samma gång hon indelas i två afdelningar med tre särskilda böner i hvarje, tillika säges innehålla ett heligt sjutal af böner, förefaller redan något besynnerligt. Emellertid förmår den af DE WETTE jemkade schleiermacherska teologien att i och med sin "religiösa känslöstämmnings hela förlopp" uti herrens bön inlägga ännu mera oväntade saker. Bönens första afdelning skulle uttrycka andens ohämmade uppsväfvande till Gud. En mera okonstlad betraktelse torde emellertid icke undgå att finna, att då i första afdelningen af herrens bön bedes om Guds namns helgande, hans rikes tillkommelse och viljas skeende, så är här för det första icke, åtminstone icke närmast och egentligen, fråga om ett den mencklige andens uppsväfvande till Gud, utan om Guds och hans rikes nedkommande till menniskan, samt vidare icke heller och ännu mindre fråga om ett *ohämmadt* uppsväfvande, utan om ett under hinder och motstånd endast småningom fortskridande skeende, kommande o. s. v. Likså är det i bönens senare afdelning icke egentligen fråga om själfva hämmandet af andens uppsväfvande, utan om det i bönens kraft och i herrens hjälp småningom fortskridande öfvervinnandet af de hämmande hindren. Till hvilken kedja af miss-tydningar för öfrigt den anförda uppfattningen vid de särskilda punkterna inom herrens bön måste föras, det kan redan slutas deraf, att t. ex. Guds namns helgande från början fattas såsom blott hafvande afseende på den menckliga kunskapen, Guds viljas skeende såsom blott afseende den menckliga handlingen o. s. v.

Der man vid sin utläggning mera vill vara renlärig än lärd, söker man mest reda från sig med äldre meningar af förtroendeväckande namn, oftast dock med hvarjehanda mer eller mindre betänkliga förändringar, hvilka en gammal, mera oskyldigt uttryckt mening vid en uppstufning med nymodigare uttryck gerna måste vidkännas. Hit hänförlige äro de båda siste och bäste bland dem, hos hvilka kunde väntas en mera särskild utredning af den här förevarande frågan, THOLUCK (Bergpredigt 1833) och STIER (Reden Jesu 1843) och bland öfrige OLSHAUSEN m. fl.

Hos **STIER** upptagas och användas icke mindre än tre, eller noga sedt väl dubbelt så många, olika meningar om sammanhanget inom herrens bön. Den af dessa, som han sjelf tyckes lägga mesta vigten uppå, utgår från den omständigheten, att en del af bergspredikan hos **Mt.** har formen af en ny lagstiftning. Så blir bönen "vägen och medlet till budets fullgörande." "Detta är den mening, i hvilken hon står här i bergspredikan" (a. st. I. s. 498 ff.). Hon måste därför stå i det närmaste förhållande till dekalogen, och detta uppvisas i yttre motsvarigheter dem emellan. I herrens bön liksom i dekalogen finnas två taflor, den ena syftande på Gud och den andra på människorna, och bildas öfvergången dem emellan inom herrens bön af fjärde bönen och inom dekalogen af fjärde budet. Mot dekalogens "tio ord" svara tio ord i bönen, inberäknadt då det inledande tilltalet, det avslutande lofordet samt det till den femte bönen fögade löftesordet. Att detta senare, ehuru såsom ett tillfogadt vilkor bundet vid femte bönen, dock äfven är "någoting särskildt," skall framgå deraf, att det i de strax efter herrens bön följande versarne i framställningen hos **Mt.** särskildt framhäfves. Guds treenighet, redan antydd i dekalogen, framträder klart i de tre punkterna inom bönen förra tafla: fadrens namn, sonens rike, Guds viljas skeende genom den i Guds barn verkande anden. Men oaktadt detta förhållande af treenighet skall äfven mellan de nämnda tre punkterna kunna tänkas ett förhållande af utveckling, början, medel och mål, och denna uppfattning af förhållandet tyckes vara den vid den närmare utläggningen mest använda. Om sammanhanget inom bönen andra tafla göras ock hvarjehanda framställningar, men den närmare utläggningen reder sig den alla förutan och torde dermed sjelf bäst bevisa deras betydelselöshet. Beträffande den framställda jämförelsen emellan bönen och lagen, kan ingalunda nekas, att de religiösa begreppen lag och bön, lifvet i kristlig pligtuppfyllelse och lifvet i kristlig bön, hafva ett mycket djupt och innerligt sammanhang med hvarandra, men därför sökes ock detta förgäfvast i några yttre motsvarigheter mellan den mosaiska dekalogen och herrens bön, äfven om möjligen några sådana kunde finnas af en mycket naturligare och mindre krystad beskaffenhet än de af **STIER** anförda, och äfven om det från början med något grand af sanning kunde påstås, att inom bergspredikan hos **Mt.** bönen framställes under förhållandet af ett medel för budordets fullgörande. Af öfriga med **STIER**s framställning förenade besynnerligheter skola de viktigaste strax nedan beröras. — Enligt **THOLUCK** (a. st. s. 388 ff.) sönderfaller herrens bön i två hälfter. "Den förra uttalar Guds förhållande till oss, den senare vårt förhållande till Gud. De tre första bönerna utveckla gradvis den tanken: 1) Gud måste blifva erkänd för hvad han är, 2) då herrskar han öfver människorna, 3) derigenom blir till slut

jorden förklarad till himmelriket. Likså innehålla de fyra sista bönerna ett parallelt löpande fortskridande, börjande med det lägre och bedjande först om den jordiska nödortfen, sedan om den andeliga, nämligen 1) om upphäfvande af den forna skulden, 2) om bevarande från förestående skuld, 3) om slutlig frälsning från allt ondt.” — Enligt OLSHAUSEN (Comment. I. 1837. s. 234 ff.) innehåller herrens bön ”såsom helt betraktad blott en tanke, längtan efter Guds rike, uppfattad först med afseende på Guds förhållande till människorna, i de tre första bönerna, hvilka framställa Guds rike såsom ett sig fulländande, ”och” derefter med afseende på människornas förhållande till Gud, i de fyra sista bönerna, i hvilka hindren för Guds rike afses,” i hvilka ”den subjektiva aflägsenheten från Guds rike och stegen i närmandet till detsamma uppfattas och framställas” o. s. v.

Då BENDEL en gång vid sin betraktelse af herrens bön funnit henne i sin förra afdelning genom bestämningsorden ditt och din syfta på fadren och i den senare afdelningen genom de motsvarande uttrycken oss och vår syfta på oss människor, kunde väl en dylik anmärkning i sitt sammanhang och för sin tid vara artig nog. Men föga har hon förtjent att ännu efter hundra år ständigt gå igen för att tienstgöra såsom verklig indelning af herrens bön. Det aldri enklaste begreppet om bön innehåller på en gång ett ”afseende på” en bedjare och en tillbedd, på människan och på Gud, på människans förhållande till Gud och Guds förhållande till människan o. s. v. Också torde icke heller i detta hänseende kunna uppvisas någon verklig åtskilnad mellan olika stycken i herrens bön, lika litet som det på allvar lär kunna nekas, att i den förra afdelningen af herrens bön fullt ut lika mycket som i hennes senare afdelning ”hindren för Guds rike afses,” att det just är i följd af vår ”subjektiva aflägsenhet från Guds rike,” som Guds namns helgande, hans rikes tillkommelse och hans viljas skeende kan och bör vara föremål för bön. Då BENDEL vidare inom den senare afdelningen af herrens bön föreställt sig ett förhållande af början, fortgång och slut, drefs han dermed ock att i den sista bönen uteslutande eller företrädesvis inlägga betydelsen af en bön om slutlig och fullkomlig befrielse från det onda. De nyare hafva i oändliga omsägningar icke blott upprepat detta föregångarens fel, utan gjort det mångdubbelt större, derigenom att de, såsom ofvan synes, med användande af mera skolmessig följdriktighet, men i saknad af BENDELS känsla för det djupare innehållet, inlagt det nämnda förhållandet af fortskridande och utveckling äfven i den första afdelningen af herrens bön. Härigenom hafva de drifvits att obehörigt stegra och inom föreställningen om det ”slutliga målet,” ”Guds rikes fulländning” o. s. v. begränsa betydelsen af den tredje bönen. Och då denna slutpunktens stegring icke befinnes vara tillräcklig för

att göra göra det nämnda intvungna förhållandet af utveckling rätt åskådligt, gripes saken äfven an genom förringande af begynnelsepunktens betydelse. Så inskränkes betydelsen af första bönen hos OLSH. till föreställningen om "något inom oss verk-samt guddomligt," hvilket först i andra bönen skall fattas såsom "på yttre sätt framträdande." Dermed är då ock den ensidigt praktiska betydelse, hvilken vi hos DE WETTE funnit inlagd i den tredje bönen, här med lika god smak förlagd till den andra.

Det sista påaktansvärda utslaget i frågan skulle vara att söka hos MEIJER (Komment. I. 4. 1864. s. 185 f.). Här skiljes emellan något, som kallas en formel och en materiel indelning af herrens bön. I det första hänseendet skall det kunna "vara nog med" BENGELS nyss anförda anmärkning. Att detta vittnar om en icke ringa förnöjsamhet i vetenskapligt afseende, hafva vi redan sett. I materielt hän-seende "följer på *uppsvingandet* till de troendes högsta och heligaste intresse, hvars 1) specifika väsende, 2) efterlängtade mål och 3) sedliga vilkor föresväfvar den bedjande själen, *försänkandet* i medvetandet om det menskliga behovet af guddomlig nåd, 4) närmast redan i det timliga, men derefter på det sedliga området, der blott genom 5) förlåtelse, 6) ledning af nåden och 7) räddning från djefvulens makt förverkligandet af det, hvarmed bönen börjat, kan förmedlas." Det "efterlängtade målet," hvilket man annars gerna vill hafva sist inom sin afdelning, är här deremot ställt i mellersta rummet midt emellan "det specifika väsendet" och "det sedliga vilkoret." Redan härigenom torde denna uppfattning af sammanhanget inom herrens bön göra sig tämligen misstänkt. För öfrigt återgifver hon, såsom synes, hvarje-handa från DE WETTES åsigt och litet af hvarje dessutom, hvaraf åtminstone det svåraste redan ofvan torde hafva blifvit tillräckligt uppmärksamadt.

Vi hafva funnit herrens bön i sitt förhållande till sina yttre förutsättningar, enligt de hittills gjorda historiska undersökningarna rörande hennes källor, icke ega något, som kan inskränka hennes anseende såsom en Jesu egen bön. Vi hafva derefter genom en blick på hennes ställning inom den evangeliska historien funnit, att hon, hvilket sammanhang hon ock inom framställningen hos Mt. bör anses ega, enligt framställningen hos Lk. är ett utan inskränkning afgifvet svar på lärjungarnes utan inskränkningar framställda begäran, "herre lär oss bedja." Vi hafva slutligen i största korthet erinrat om de sista och berömdaste hittills gifna utläggningarnas framställningar af sammanhanget inom herrens bön. Det härvid anförda torde hafva varit tillräckligt att gifva en föreställning om den ståndpunkt, på hvilken den teolo-giska utläggningen af herrens bön för närvarande befinner sig, på samma gång åt-ven en förberedande antydning dermed torde hafva blifvit gifven om, hvad som för

åstadkommande af något bättre närmast är att uppmärksamma. Först i mon af en ur uppmärksammare aktgifvande på herrens bön sjelf framgående riktig och allt fullständigare insigt i hennes innehåll och inre sammanhang kan hon i och för den kristliga uppfattningen allt mer blifva, hvad hon sjelf är och angifver sig vara. Först i mon af en sådan insigt erhålles i henne ett fullkomligt, allt i ett sammanlutande, inbegrepp af Jesu undervisning om bönen. Först i mon häraf finner ock det kristliga lifvet i bönen allt mer i henne en fullkomlig bön, som beder om allt i ett och i det rätta sammanhanget, om Guds rike främst och om allt annat i förhållande dertill, och dermed är en bön på en gång för lifvet i det hela och för hvarje särskildt tillfälle i lifvet. Frågan om sammanhanget inom herrens bön är således en i den förevarande betraktelsen ytterst vigtig fråga, det är kring henne, som vid en framställning af den hel. skrifts lära om bönen allt till sist sammanluter sig. Det är ock ytterst för att finna ett svar på denna fråga, som vi här fortgå till en närmare betraktelse af

innehållet i herrens bön,

dervid först vändande oss till framställningen i

Mt. 6, 9—13.

Fader vår i himlarne. Dessa ord innehålla ännu icke någon egentlig bön, utan utgöra en inledning till denna. De uttrycka i form af tilltal hela det kristliga medvetandet om Guds och människans personliga förhållande till hvarandra. Tvenne hufvudbestämningar äro häri inneburna, å ena sidan medvetandet om Guds personliga enhet med människan, å andra sidan medvetandet om Guds personliga åtskilnad från människan och upphöjdhet öfver allt ändligt. Båda dessa hufvudsidor i förhållandet inneslutas redan i sjelfva begreppet fader, men äro derjemte genom två särskilda bestämningar i uttrycket särskildt framhållna.

Att Gud tilltalas med uttrycket *vår fader*, fattas allmänt hos utläggarna, liksom i den svenska katekesen, i den meningen, som skulle dermed särskildt vara framhäfdt, att en kristlig bön alltid bör ega beskaffenheten af förbön. Genom en sådan uppfattning ställes dock uttrycket "vår" i förhållande till ett såsom dess motsats tänkt "min," hvilket i detta sammanhang icke naturligen låter tänka sig. I sjelfva uttrycket fader, i den redan häri uttryckta och genom hela bönen för öfrigt framträdande grundtanken om människornas barnskap hos Gud och brödraskap med hvarandra, är den kristliga bönen naturliga egenskap af förbön på ett för både känsla och begripande så naturligt och nödvändigt sätt uttalad, att det för en okonstlad uppfattning måste förekomma såsom mycket obehöfligt och tillgjordt, om i detta kortfattade sammanhang en särskildt tillagd bestämning skulle afse att före-

bygga det missförståndet, att en kristen skulle hafva att bedja uteslutande för sig sjelf. Vid sammanställning med motsvarande Jesu yttranden vid andra tillfällen visar sig ock det ifrågavarande uttrycket hafva en mycket behöfligare och naturligare mening. Det visar sig då innebära en för mensklig tanke ock känsla outtömligt djup och rik antydning derom, att Gud är människornas fader icke blott liksom i stort, utan äfven i det lilla, icke blott en fader i en eller annan vidsträcktare och aflägsnare mening, utan i aldra innerligaste och förtroligaste mening, i omedelbar närvaro hos alla och en hvar, som bedja honom, just der och när de bedja. Denna sidan af Guds förhållande till menniskorna framhäfves, i motsats emot den judiska åskådningen, med den ömsintaste uttrycklighet hela Jesu framställning igenom. Den kristliga bönen behöfver icke använda många ord, emedan hon beder till en fader, som i kärleksfull omsorg städse är närvarande hos barnen och vet, hvad de behöfva, förrän de bedja. Han gifver sparfven sin föda, han kläder liljan på marken, det vore då ett alltför barnsligt klenmod att icke tro honom äfven och ännu mycket mer vårda sig om dem, som äro födde till barn i hans hus och arfvingar till hans rike, Mt. 6, 6 ff., 25 ff.; 7, 7 ff. Äro ock några af dem i människors ögon än så små och obetydliga, fadren i himlen håller dock mycket noga deruppå, att de icke föraktas och vårdslösas, ty han vill icke, att någon enda af dessa små skall gå förlorad, Mt. 18, 10 ff. Med samma vänliga förtrolighet helsas lärjungarne ännu såsom den återuppståndne herrens bröder, med samma ömsinta omständlighet påminnas de derom, att den till himlens herrlighet återvändande mästartarens fader tillika är de i jordens småaktighet och nöd qvarlätne lärjungarnes fader, "gå till mina bröder och säg dem, jag far upp till min fader och Eder fader och till min Gud och Eder Gud," Jh. 20, 17.

Den i verlden städse närvarande fadren är ock städse en fader *i himlarne*. Den i Jesu framställning förekommande omväxlande användningen af uttrycket himmel såväl i ental som flertal har i närmaste hand haft hvarjehanda historiska anledningar och har ytterst bakom sig den sanningen, att den öfverjordiska verkligheten i sig sjelf hvarken är en åtskilnadslös enhet eller osammanhängande mångfald, utan ett helt af många grader och ordningar. Då man, såsom senast MEIJER, förmenat, att detta uttryck icke får tydas symboliskt, har man utan tvifvel i detta stycke alltför njuggt tillmätt den hel. skrift rättighet att tyda sig sjelf. Att det ifrågavarande uttrycket i Jesu framställning öfverhufvud icke användes i någon ängsligt noggrann och enahanda betydelse, kan visas af många enkla jemförelser. "Himmel och jord skola förgås," Mt. 24, 35. Likväl användes t. ex. uttrycket "skatter i himlen" för att beteckna oförgängliga skatter — — "samlen Eder skatter

i himlen, der hvarken mal eller rost öfva förstörelse, och der tjuftar icke bryta sig in och stjäla” Mt. 6, 20. Beträffande det nämnda uttrycket särskildt i dess här ifrågavarande ställning, måste visserligen medgifvas, att det i den hel. skrifts språkbruk öfverhufvud förekommer i en användning, som ännu kan innehålla hvarjehanda föreställningar om ett yttre rum, om en Guds boning i sinnlig mening, eller som åtminstone icke på något uttryckligt sätt utesluter en sådan föreställning. Men redan i sin första och närmaste betydelse betecknar detta uttryck dock alltid någon känsla af Guds upphöjdhet öfver åtminstone den ändlighet och timlighet, af hvilken vi finna oss sjelfve närmast beroende. Vid jemförelse med andra skriftställen, der Guds egenskaper angifvas, torde man derjemte kunna finna, att detta uttryck ofta användts i en bildlig betydelse, så att meningen med dess användande syftat mycket högre, än uttrycket sjelft i dess närmaste betydelse gifver vid handen. Detta måste särskildt på många ställen i Jesu egen framställning tänkas hafva varit fallet, så vida dessa ställen icke skola tydas i bestämd motsägelse emot det hela hans lära genomskinrande klara medvetande om den himmelske fädrens andlighet och upphöjdhet icke blott öfver det kroppsliga och timliga i en eller annan mening, utan öfver kroppsligheten och ändligheten öfverhufvud. Att det är denna den himmelske fädrens åtskilnad från människan och allt menskligt, som särskildt på det här ifrågavarande stället betecknas, det visar sig af sammanhanget och vinner ytterligare bekräftelse vid en närmare betraktelse af den tredje bönen och den betydelse, hvori det ifrågavarande uttrycket der måste fattas.

Helgadt varde ditt namn, tillkomme ditt rike, ske din vilje, såsom i himlen, så ock på jorden. Dessa ord bilda ett inom sig sammanhängande och afslutadt helt af trenne satser och utgöra den egentliga bödens första afdelnng.

Den första bönen förlorar ofta vid utläggarnes behandling mer eller mindre sin egenskap af bön. Stundom har hon blifvit uppfattad såsom lofsång. Vanligast bortblandas dock hennes egentliga beskaffenhet derigenom, att man i henne inlägger mer eller mindre af uppbyggliga uppmaningar till egna menskliga åtgöranden för Guds namns helgande. Till särskilda misstyndingar har man drifvits af svårigheten för att vid den fullkomliga och fullkomligt helige himmelske fädrens namn tänka sig möjligheten och behovet af ytterligare helgande och fullkommande. I följd af den allmänt utbredda fördomen, att de tre första bönerna skulle i sitt förhållande till hvarandra ega ett sammanhang af början, förtgång och slut, har man dessutom på hvarjehanda sätt sökt nedtrycka och inskränka betydelsen af den första bönen för att i henne få ett uttryck för en riktigt svag och obetydlig början. Så har hon stundom förklarats blott omfatta motsatsen till, hvad som förbjudes i det andra

budet, detta sjelft inskränkt uppfattadt, stundom förklarats blott afse den menskliga kunskapen, eller kunskapen tillsammans med känslan, eller fattats såsom afseende blott något inom oss varande guddomligt. Af LUTHER förklaras hon omfatta både lära och lefverne och på samma gång både det inre och det yttre menniskolifvet, och detta utan tvifvel med rätta.

Enligt hvad som framställts rörande uttrycket bön i Jesu namn betyder Guds namn Gud sjelf i sin uppenbarelse för och genom menniskan. Såvidt Guds namn sålunda icke betecknar det guddomliga väsendet, sådant detta är i och för sig sjelft, utan sådant det framträder i sin uppenbarelse för och genom den i utveckling fortskridande menniskan, torde ingen svårighet förefinnas för att tänka sig denna uppenbarelse sjelft inbegripen i verklig utveckling. Väl är Guds namn af begynnelsen i världen, men såsom fader blifver han af menniskorna rätt känd och nämnd först vid tidens fullbordan genom sonens kommande och annammandet af hans uppenbarelse. "Alla dem, som honom annamade, dem gaf han makt att blifva Guds barn, dem som tro på hans namn," Jh. 1, 12. Då slutligen detta Guds fadersförhållande till menniskorna omfattar icke blott några menniskor, utan alla, icke blott en sida af menniskan, utan hela menniskan och hela menniskolifvet, det inre först och främst, men dermed ock det yttre, så kan i intet af dessa hänseenden Guds namn i den här ifrågavarande betydelsen tänkas inskränkt. Lika oinskränkt måste då ock det motsvarande uttrycket helga fattas.

Såvidt å andra sidan Guds namn är Gud den helige sjelf, så är dess framträdande i världen en helighetens uppenbarelse i världen. Det är ock den himmelske fadren sjelf, som sänder sonen att kungöra sitt namn, och som helgar i sin sanning alla dem, som tro hans sannings ord, Jh. 17, 3 f., 17. Dertfore är Guds namns helgande först och egentligen föremål för bön och det första och högsta föremålet för bön. All ohelighet har sin rot deri, att Guds namns helgande fattas såsom ett den från Gud lösryckta egna kraftens värf och icke i första hand uti undergifven bön mottages såsom ett Guds eget verk i menniskan, eller deri att, om det göres till föremål för bön, det härvid sättes i andra hand, såsom vore någon ting annat angelägnare och högre, och icke allt deri kunde sammanfattas. Att den himmelske fadren, fullkomlig och helig såsom han i sig sjelf är, allt mer må såsom den helige träda fram för och i och genom menniskan, hela menniskan och allt menskligt, i den medvetna och fria menskliga verkligheten blifva ett och allt, såsom han i sig sjelf är det före och oberoende af allt menskligt vetande och viljande, det är en kristens första bön.

Den andra bönen har gemenligen vid utläggarnes behandling blifvit mest miss-

handlad. Ofta stegras och på samma gång inskränkes hon till en bön om det slutliga målet. Framträdande redan i kyrkans äldre tider, hos TERTULLIANUS, förtelver, såsom vi hafva sett, denna mening ännu hos MEIJER m. fl. Vanligen förklaras härvid uttrycket rike beteckna messiasriket, hvilket åter i sin ordning kan göras till föremål för en mycket olika, stundom betydligt krass, stundom alltför öfversvinnelig uppfattning. Då man dertill vid denna den andra bönen tyding om den menskliga utvecklingens slutliga mål icke egt tillräckligt af TERTULLIANI tilltagsna ordningssinne för att låta den andra och den tredje bönen byta plats med hvarandra, har den första afdelningen af herrens bön mist allt sken af naturligt sammanhang. Derföre försöka ock de fleste mer eller mindre den motsatta utvägen, att tyda den andra bönen om sjelfva fortskridandet till målet och om de medel, hvarigenom detta åstadkommes, hvarvid åter mycket olika meningar om denna utveckling sjelf framställas. Vanligen förklaras den blott bestå i ett ökande, utbredande eller förnytrande af hvad som angifvits i den första bönen, hvarigenom således all skillnad till innehållet emellan denna och den andra bönen försvinner. Stundom utdrages den andra bönen mer eller mindre till en bön för hednamissionen, hos STIER med en liten släng åt den lutherska katekesen och den lutherska kyrkan, för det dessa alltför länge ensidigt bedit om Guds rikes tillkommelse blott "till oss." I den lutherska katekesen torde dock finnas det bästa, som ännu blifvit framställt till utläggning af den andra bönen.

Det är först i senare tider, som samfundets begrepp blifvit föremål för en mera vetenskaplig uppmärksamhet. Sjelfva uttrycket rike torde dock alltid väcka någon åskådning om ett helt, en sammanfattning af många, hvilka alla äro väsendtligen ett, och på samma gång hvar och en väsendtligen något i och för sig sjelf. I och med Guds namns helgande är hela menniskolifvets egentliga och allt sammanfattande enhet uttryckt. Derifrån utgår hvarje rätt menskligt sträfvande, och dit går det åter såsom till sitt högsta allt omfattande mål. Härmed är dock ännu blott den ena sidan af sanningen angifven. Förtryck och orättfärdighet söka sig uppenbarelse genom en yttre makt, som sammanför det i sig åtskilda och sliter isär det sammanhörande. Men helighetens inifrån verkande makt går enande och renande fram i verlden, gifvande hvar och ett sitt efter dess inneboende betydelse och slutande allt till ett genom att bringa hvar och ett till dess rätta användning. Då Gud i kristlig mening kallas fader, betecknas dermed icke detta djuriskt tänkta ursprung, hvilket gör sig till ett och allt genom att föröda sin egen afföda. När sonen kommer för att kungöra fadrens namn, kommer han tillika med det glada budskapet om riket. Säud af fadren, kommer han icke i den

främmande herrskarens namn för att under oket af yttre makt och påbud samman-
tvinga från spridda håll en hop af främlingar, utan i den rätte arfkonungens namn
och till dem, som äro födde att i anda och sanning blifva rikets medborgare. Så-
som den synlige uppenbararen af fadrens namn och rikets upprättare i yttre måtto
går han själf åter bort, på det anden må komma, konungens egen ande, hvilken
tillika skall blifva medborgarnes egen och så hela rikets inifrån allt bestäm-
mande ande.

Guds rike kommer till oss, "när vår himmelske fader gifver oss sin helige
ande." Guds rike är visserligen af begynnelsen i verlden. Guds ande sväfvar öf-
ver vattnen redan i tidernas morgon, då Gud ur möjligheternas mörka djup kallar
verkligheten fram i ljuset, åtskiljande tingen hvart och ett med dess egenskap och
namn. Men härmed äro dock egentligen ännu blott verlden och tingen nämnda och
kända, och Guds rike är ännu blott i verlden såsom ett verdens eget rike. Under
förberedelsens tid gör sig Gud genom det heliga budordet nämnd och känd såsom
den öfver verlden fjerran höjde herren i himlen, och anden är såsom hoppets och
framtidens ande verksam i upprepadt löfte om det kommande riket. Men såsom
den äfven i verlden och för människorna rätt inhemske konungen gör sig herren
först rätt känd i och genom det rätta fadersnamnet, hvilket sonen ensam af begynnelse-
n kände och kunde uppenbara. Först genom honom kan ock anden komma såsom
de infödde medborgarnes och det verkliga rikets ande. Och såsom fadren sänder
sonen, sänder han ock anden. Guds rikets tillkommelse är derföre föremål för bön
i alldeles samma egentliga och allt omfattande mening, som Guds namns helgande
är det. De äro under all åtskilnad dock egentligen samma bön, en i tvenne och
tvenne i en. Anden gifver icke af sitt eget, han tager af hvad sonens är och
gifver. Bönen om andens och rikets tillkommelse är derföre städse en kristens
andra bön i den meningen, att hon är den andra sidan af den första bönen.

Den tredje bönen har varit och är föremål för hufvudsakligen samma motsatta
tydningar som den andra, ehuru naturligtvis i omvänd ordning. Än tolkas hon
såsom en bön om "Guds rikets fulländning," om "det slutliga målet för all Guds
uppföstrande verksamhet," "den oinskränkta uppfyllelsen af Guds vilje" o. s. v.,
THOL., OLSH. m. fl. Än säges hon "nedstigande i det menliga närvarande dämpa
glöden i den andra bönen," i det hon tänkes blott afse vägen till det ännu icke
hunnat målet, lifvet och sträfvet, "till dess uppfyllelsen af den andra bönen in-
träder," EWALD, MEIJER m. fl. Till särskilda misstydingar har man förts vid
tolkningen af den tillfogade jemförelsen "såsom i himlen, så ock på jorden," dervid
man vanligen vid Guds viljas skeende i himlen tänkt sig ett utförande af Guds vilje

i änglaverlden, och stundom tydt detta uttryck om stjernornas lagbundna gång, att icke tala om hvarjehanda i den nämnda jemförelsen indragna förhållanden mellan själ och kropp, de trogna och otrogna o. s. v. Efter en gammal i dogmatiken uppställd åtskilnad inom den guddomliga viljan (vol. decernens och jubens) har slutligen den tredje bönen än mera tolkats om den utaför menskligt viljande och åtgörande framgående guddomliga skickelsen (BEZA, GROTIUS m. fl.) än mera om Guds viljas skeende i och genom den menskliga viljan och verksamheten. Enligt den lutherska katekesen sker Guds vilje derigenom, att han undanröjer hindren för sitt namns helgande och sitt rikes kommande. Huru omsägende och intet sägande man ock kan hafva funnit denna förklaring, är hon dock den enda riktiga.

Den till tredje bönen fogade jemförelsen visar sig redan vid första påseende hafva den ställning i sammanhanget, att uppfattningen af henne måste blifva bestämmande för uppfattningen af den tredje bönen i det hela. Fattar man denna jemförelsen såsom en mer eller mindre yttre och innehållslös sammanställning och dermed bönen i det hela såsom en bön om en mer eller mindre yttre likhet mellan det jordiska skeendet och något visst "himmelskt" uti mensklig ordentlighet, villighet o. s. v., så kan man med sin föreställning om det himmelska försätta sig rätt hvar som helst bland molnen eller något längre eller kortare stycke deroftan. Skall det deremot vid bönen om Guds viljes skeende på jorden tänkas på verkligt allvar vara fråga om Guds vilje med menniskorna, hvarigenom de äro allt hvad de äro, skola de öfriga hithörande uttrycken få utan inskränkning betyda allt hvad de förmå, och skall derjemte härvid Guds viljes skeende i himlen beteckna t. ex. Guds viljes skeende i änglaverlden, så får man i tredje bönen en bön om, att Guds vilje med menniskorna måtte blifva en annan, än hon af evighet är, att Guds verksamhet i menniskan och hennes verld måtte upphäfva och förinta det menskliga såsom sådant och förvandla det till något änglaartadt. Till motsvarande orinligheter komma öfriga här försökta tydningar. Guds viljes skeende i himlen kan derföre, allvarligt betraktadt, här hvarken beteckna något förhållande inom stjerneverlden, eller inom änglaverlden, eller inom någon annan afdelning af verlden som helst. Uttrycket himmel måste här liksom i inledningen till herrens bön beteckna hvad som är till omedelbart hos och för Gud i motsats till allt ändligt och inskränkt. Bönen om Guds viljes skeende på jorden såsom i himlen är således en bön derom, att Gud i allt, som sker på jorden, med och genom menniskan, allt mer måtte bringa till fullbordan sin egen himmelska och eviga vilje och bestämmelse med menniskorna.

Frågas då, hvad Guds vilje i denna meningen närmare innebär, så kan intet i hufvudsaken bättre svar gifvas än det i den lutherska katekesen redan gifna.

Guds vilje med menniskorna kan icke omfatta eller innehålla något mera än hans heliga namns uppenbarelse och hans rikets upprättande bland menniskor, enär härmed hela Guds förhållande till menniskan och menniskoverlden redan är uttryckt. Deri inneslutes ock Guds förhållande till den menniskan omgifvande yttre naturen och till verldsutvecklingen i det hela från menniskans synpunkt betraktad. Såvidt detta Guds förhållande är af menniskan begripet, eller öfverhufvud är bestämdt att af det menskliga begripandet genomträngas, såvidt är det eller blifver det derjemte en uppgift för den medvetna och fria menskliga verksamheten och dermed ett föremål för bönen om Guds viljas skeende genom menniskan såsom Guds skaffare på jorden. Der åter detta Guds förhållande faller utanför menskligt begripande och åtgörande, der framträder det såsom en i yttre måtto mer eller mindre lycklig men för dem, som hafva Gud kär, alltid till det bästa tjenande guddomlig skickelse och i alla fall såsom föremål för undergifven bön. Och såsom den tredje bönen icke innehåller något mera än de båda föregående, innehåller hon icke heller något mindre än de, emedan Guds namns helgande och hans rikets tillkommelse bland menniskorna icke i något afseende kan falla utanför Guds vilje med menniskorna. Det är således i den tredje bönen lika litet som i de båda föregående blott fråga om en eller annan sida af menniskan och menniskolifvet utan om hela menniskan och allt menskligt, det yttre med det inre. Liksom slutligen den himmelske fadren sjelf kungör sitt namn och upprättar sitt rike bland menniskor, så sker ock hans vilje på jorden i första hand af honom sjelf, äfven der den i andra hand sker genom menniskans vilja och verksamhet. Den tredje bönen är således bön i alldeles samma mening, som de båda föregående, och såsom bön en fullkomlig sammanslutning af dem båda.

Vårt nödortfiga bröd gif oss i dag och förlåt oss våra skulder, såsom ock vi förlåta dem oss skyldige äro, och inled oss icke i frestelse, utan fräls oss från det onda. Dessa ord utgöra äfvenledes ett af tre hufvudtankar sammantfattadt och inom sig slutet helt och bilda en senare afdelning af herrens bön.

Vid återgifvandet af fjerde bönen framträder den närmaste svårigheten deraf, att det ord i grundskriften, hvilket vi återgifvit med uttrycket nödortfiga, endast blifvit påträffadt på här ifrågavarande ställe samt på motsvarande ställe hos Lk., men icke finnes använt i något annat till våra dagar bevaradt grekiskt språkminnesmärke. Man måste därför ur den antagliga härledningen leta sig till dess betydelse. Af många härvid gjorda antaganden är det hufvudsakligen blott tvenne, hvilka förmått vinna allmännare bifall och ännu dela de bättre skriftforskarnes uppmärksamhet. Det ena, det i språkligt afseende närmast till hands liggande och så-

som sådant af GROTIUS, BENDEL, MEIJER m. fl. försvaradt, gifver åt det nämnda uttrycket betydelsen af hvad som tillhör den följande dagen, morgondagen. Härmed upptages visserligen icke, såsom af THOLUCK m. fl. påstås, någon i grunden med den hel. skrift oförenlig åskådning, ty att i bönen till den himmelske fadren framlägga äfven den kommande dagens behof, det lär icke kunna anses höra till sådant sörjande för morgondagen, som den hel. skrift varnar för. Likväl medför antagandet af den nämnda betydelsen vid den närmare utläggningen hvarjehanda svårigheter och besynnerligheter, såsom väl äfven en bön om att *i dag* erhålla det för morgondagen behöfliga redan till sjelfva uttrycket måste förekomma ett naturligt sinne tämligen besynnerlig. Derföre hafva ock i allmänhet de fleste på innehållet i herrens bön mera uppmärksamme utläggare, äfvenledes enligt en i språkligt hänseende fullt antaglig härledning, fattat det ifrågavarande uttrycket i betydelsen af det för tillvaron nödvändiga, det nödtorftiga. I denna betydelsen utgör det ifrågavarande uttrycket en i sitt sammanhang fullkomligt passande och, noga sedt, knappast umbärlig erinran om den förnöjsamhet, som alltigenom i den hel. skrift fordras hos ett kristligt sinne, och som äfven måste uttrycka sig i den kristliga bönen. Denna uppfattning döljer sig ock i grunden bakom det efter den gamla latinska bibelöfversättningen äfvensom den lutherska öfversättningen hos oss af ålder gängse uttrycket "dagligt" bröd. Beträffande den fjerde bönen betydelse i öfrigt, har denna på mångahanda sätt och ytterst på tvenne motsatta sätt blifvit af utläggarna inskränkt. Många, isynnerhet bland de äldre, hafva mer eller mindre uteslutande i henne sett en bön om det andliga goda, dervid några förklarar henne särskildt syfta på altarets sakrament. I motsats häremot fatta vanligen nyare utläggare henne blott såsom en bön om det lekamliga goda. Liksom emellertid herrens bön i öfriga stycken vid en närmare betraktelse visar sig icke innehålla någon inskränkning med afseende på motsatsen emellan det inre och yttre, andliga och kroppsliga lifvet, så måste hon ock i den fjerde bönen tänkas fri från alla dylika af utläggarna i henne intvungna inskränkningar. De hafva icke något skäl för sig i den fjerde bönen ordalydelse eller i den hel. skrifts språkbruk i allmänhet, der uttrycket bröd genomgående begagnas för att beteckna både medlet för det andliga och medlet för det kroppsliga lifvets uppehållande. Den fjerde bönen tydning om det andliga goda hindras icke, såsom vanligen förmenas, genom upptagandet af den nämnda bestämningen nödtorftig, enär öfverflödet i ingen mening kan vara ett godt, och derföre äfven bönen om den andliga kraftuppehållelsen och utvecklingen, der hon är rätt och sig sjelf medveten, endast beder om "hvad som är nog," hvad som enligt den himmelske fadrens egen bestämmelse med hvarje menniska kan mottagas och användas. Då man äfvenledes

vanligen förmenar, att en sådan den fjärde bödens tydning om det andliga goda motsäges af orden "gif oss *i dag*," har detta sin grund deri, att man vid en ytlig betraktelse tager det andliga lifvet blott liksom i klump, i ett för allt. Vid en mindre klumpig uppfattning visar sig säkerligen inom den andliga utvecklingen icke mindre eller väl mer än inom den kroppsliga hvarje dag hafva med sig sin plåga, sitt eget behof och sin särskilda anledning till bönen "gif oss *i dag*." Slutligen bör uppmärksammas, att den fjärde bönen lika litet som någon annan punkt inom herrens bön blott afser något visst stycke af det menskliga lifvets fortskridande utveckling. Hon utgår från känslan af det närvarande och dess behof och är dermed alltid en bön för "*i dag*." Den verkliga betydelsen hos det närvarande behovet kan dock, ehuru till sin ena sida beroende af den närvarande stundens egen betydelse, å andra sidan endast rätt fattas i sammanhang med det förflutna och kommande, i sammanhang med lifvets nödtorft i det hela. Den fjärde bönen är således närmast en bön för det närvarande ögonblicket, men derigenom tillika vid hvarje tillfälle en bön för hela lifvet och detta allt såsom en bön på en gång om de kroppsliga och de andliga krafternas uppehållelse.

Den femte bönen har gjort utläggarna svårigheter först och främst genom den i henne innesluta jämförelsen. Med hårdragen tydning af det denna jämförelsen i framställningen hos Mt. inledande uttrycket "såsom" får man i den femte bönen en bön om förlåtelse hos Gud "på samma sätt," "*i samma mått*" o. s. v., som vi förlåta nästan. En sådan tydning bör dock vara förebyggd genom det i framställningen hos Lk. använda uttrycket "*förty* vi sjelfve förlåta en hvar, som oss skyldig är." Detta uttryck åter har väckt bekymmer derigenom, att det tyckts sätta den menskliga försonligheten i orsaksförhållande till den guddomliga förlåtelsen. Rätt betraktade och sammanställda torde emellertid de båda uttrycken icke utsäga något annat än det, att en rätt bedjare vet sig ega ett försonligt sinne emot nästan, att han i detta sitt förhållande till sina medmänniskor ser en likhet och ett sammanhang med Guds förhållande till honom sjelf, närmare bestämdt, ett vilkor för erhållande af förlåtelse hos Gud. Frågan om den femte bödens betydelse i öfrigt och förhållande till de båda andra i samma afdelning affärdas hos utläggarna vanligen med den förklaringen, att den femte bönen "afser det förflutna." Denna förklaring kan innebära en riktig mening, men många oriktiga. Herrens bön måste äfven här icke tänkas omfatta blott ett afslutet stycke af det menskliga lifvet. De flydda ögonblicken hafva åt det närvarande lemnat det tyngande arfvet af samlad skuld, de kommande skola säkerligen icke sakna likhet häri med de gångna och skola ingalunda kunna på förhand uteslutas ur bönen om skuldernas förlåtelse.

Å andra sidan kan dock väl, rätt förstådt, den femte bönen sägas afse det föregående så, som ingen af de båda andra inom den senare afdelningen af herrens bön. Såvidt det föregående i den himmelske fadrens hjälp varit godt, såvidt förfelver det ock med det godas oförgångliga makt såsom en genom öfning och pröfning ständigt vexande kraft till ny utveckling, ett föremål för kristlig glädje och tacksamhet för det närvarande och för kristligt hopp för det kommande. Såvidt åter det föregående lifvet varit ondt, såvidt bär det ock med sig sin egen dom såsom något, hvilket icke blott sjelft utan rätt varit, utan i hvars ställe tvärtom något annat bort vara, således såsom något, hvilket liksom alldeles måste göras om. Detta sker ock genom ångern, för så vidt nämligen det onda tänkes inom den handlande sjelf, såsom en kränkning af den goda menniskovilja, som inom honom hade bort finnas. Men det onda är ock å andra sidan och öfverhufvud en kränkning af Guds egen vilje och ordning bland menniskorna och i verlden öfverhufvud. Och härvid kan det blott i en mycket ofullkomlig och yttre (juridisk) mening vara tal om verklig godtgörelse å der vållandes sida. I detta afseende kan det onda blott vara föremål för förlåtelse och för barnslig bön om förlåtelse, ytterst för Guds förlåtelse och för bönen om denna. I sådan mening är det, som den femte bönen tager sin utgångspunkt i det förflutna och derifrån leder blicken ut öfver lifvet i det hela, och härur först framstår hon i sin egentliga betydelse och sitt sammanhang med den föregående och den efterföljande.

Den sjette bönen allmänna syfte och sammanhang inom den senare afdelningen af herrens bön torde ock i det närmast anförda redan vara antydt. Sin närmare betydelse eger hon såsom en bön om frälsning från det onda, allt ondt i dess egentliga betydelse i förhållande till det andliga lifvet eller såsom frestelse betraktadt, "inled oss icke i frestelse, utan fräls oss från det onda." Det behöfver knappast anmärkas, att utläggarna ingalunda äro allmänt öfverens om att fatta de båda satserna, i hvilka den sjette bönen är uttryckt, uti så nära sammanhang med hvarandra. Deras yttre sammanhang åtminstone erkännes emellertid vanligen hos de reformerte, hvilka på CHRYSOSTOMI och CALVINS föresyn räkna blott sex särskilda bönepunkter i herrens bön. Efter AUGUSTINI och LUTHERS föredöme räkna deremot de lutherske vanligen i henne ett sjutal af böner, derigenom att den sjette delas i två. Denna uppfattning har haft sin anledning deri, att man, då man på några andra ställen hos Mt. i framställningen och anordningen tyckt sig finna en erinran om den judiska föreställningen om sjutalets helighet, äfven velat se något motsvarande i den hos Mt. gifna framställningen af herrens bön. Emellertid gör denna uppfattning en redan i yttre afseende oberättigad skilnad mellan de båda ifrå-

gavarande, till sjelfva uttrycket på det närmaste förenade, satserna och, för att icke förblifva alldeles innehållslös, "framtvingar hon under den närmare utläggningen en utan någon i uttrycket gifven anledning och i strid med sammanhanget stegrad och dermed inskränkt tydning af den s. k. sjunde bönen såsom en bön om "slutlig" befrielse från det onda. En annan otillbörlig inskränkning påföres ofta herrens bön i den här ifrågavarande punkten derigenom, att, såsom vanligast hos de reformerte, uttrycket ondt tydes personligt, såsom en beteckning af djefvulen, i strid med sammanhanget inom herrens bön i det hela, som i öfrigt icke innehåller något om en bön med afseende på ett dylikt personligt föremål, samt utan tillräcklig anledning i det förevarande uttrycket sjelft. Någon nödvändighet för en sådan tydning torde icke, såsom många utläggare påstå, förefinnas i den hel. skrifts språkbruk öfverhufvud. I en otvetydig erinran om den här förevarande bönen återgifver Paulus det nämnda ordet på ett mycket sakligt sätt genom uttrycket "ondt verk," "herren skall frälsa mig från allt ondt verk och rädda mig till sitt himmelska rike," 2 Tim. 4, 18. Betydelsen af herrens bön får vidare äfven här icke inskränkas med afseende på motsatsen mellan det inre och det yttre. Hon syftar här äfven på det yttre onda, såvidt äfven det kan blifva till frestelse, och dermed vara äfven ett andeligt ondt. Slutligen måste hon ock lemnas oberörd af de mångahanda här försökta inskränkningarna genom en konstärdig förvandling af uttrycket inleda till "inleda så djupt, att vi måste besegras" o. s. v. enligt BENDEL, STIER m. fl., eller af uttrycket i till "i händerna på, o. s. v. enligt GROTIUS m. fl., eller af uttrycket frestelse till "diabolisk försökelse" o. s. v. enligt CALVIN, EBRARD m. fl. De vid tydningen af dessa uttryck funna svårigheterna kunna sammanfattas i följande förmenta motsägelser. Antingen skall frestelse här betyda en till befästade i det goda ledande pröfning, i sådant fall kan den väl tänkas sänd af Gud, men då icke såsom något, som en kristen skulle bedja att icke blifva inledd uti, eller ock skall med frestelse menas en till fall och ondo ledande förförelse, i sådant fall kan den väl tänkas såsom något, hvarifrån en kristen beder att blifva bevarad, men icke såsom något, hvori Gud sjelf inleder oss. Tager man likväl i dessa motsägelser bort hvad som endast är en frukt af ett konstladt betraktelsesätt, så torde det återstående utan några stora svårigheter kunna redas. Alla frestelser kunna af menniskan mottagas och användas till ondo. Detta hindrar dock icke, att de kunna och böra tänkas sända af Gud för att tjena till människornas bästa. Intetdera hindrar, att de kunna tänkas såsom allvarligt föremål för bönen "inled oss icke i frestelse". Redan i följd af utgångens ovisshet måste frestelsen alltid kännas såsom något ondt, och äfven der utgången med än så stor visshet skulle kunna förväntas blifva lycklig,

kännes dock frestelsen själf ingalunda såsom något godt, utan såsom något, för hvilket det menckliga sinnet ängslas och beder att, om möjligt, varda förskonadt. En viss motsägelse qvarstår visserligen här, men denna ligger för djupt för att kunna behandlas efter några hvardagsfilosofiens anmärkningar om tillbörligheten i att förena nytta och nöje. Den eger sin rot djupt i den menckliga utvecklingens eget och i frestelsens eget begrepp och väntar sin fulla lösning först der, hvarest ingen frestelse mera är. Den framträder derföre ock i den hel. skrifts egen åskådning och i sin renaste form i Jesu egen bön. ”Fader, allt är dig möjligt, tag denna kalken ifrån mig, dock icke hvad jag vill utan hvad du,” Mk. 14, 36.

I den form, hvori herrens bön af ålder inom kyrkan användes, och hvori hon efter många äldre handskrifter i de vanligaste bibelupplagorna intill våra dagar återgifvits, förekommer en till den egentliga bönen anknuten lofsång, *”ty riket är ditt och makten och herrligheten i evighet, amen.”* Detta tillägg är, oaktadt dess ålder, dock icke att anse såsom ursprungligen tillhörande den evangeliska framställningen af herrens bön hvarken hos Mt. eller Lk., utan såsom en under senare afskrifning i grundskriften upptagen tillsats af en i kanten till förutvarande handskrifter med anledning af det kyrkliga bruket gjord anteckning. Detta framgår ur hvad granskningen af grundskriften i senare tider gifvit vid handen, och hvaraf det i sak vigtigaste sist och bäst blifvit anfördt af TISCHENDORF (Nov. Test. edit. crit. maj. I. 1869. pp. 26, 363 sq.) hvars framläggning af urskriften vi i allmänhet i denna betraktelse följa. I det sagda skall dock icke ännu något svar anses gifvet på frågan om behörigheten eller obehörigheten öfverhufvud af att vid den kyrkliga användningen af herrens bön fortfarande behålla det nämnda tillägget. Till denna fråga kommer vår betraktelse först längre fram att föra oss. Här hafva vi närmast att kasta en blick på framställningen af herrens bön i

Lk. 11, 2—4.

Fader. Helgadt varde ditt namn, tillkomme ditt rike. Vårt nödortftiga bröd gif oss hvar dag och förlåt oss oss våra synder, förty vi sjelfve förlåta en hvar, som oss skyldig är, och inled oss icke i frestelse.

Den anförda framställningen visar vid jemförelse med den hos Mt. gifna först och främst en förkortning i uttrycket såväl inom inledningen, som i båda afdelningsarna af den egentliga bönen. Inledningen utgöres här af det enda ordet fader, hvars betydelse hos Mt. fans åt tvenne hufvudsidor närmare framhållen genom särskilda bestämningar. Då dessa likväl befunnos egentligen icke innebära något annat, än hvad som i hufvudsaken ligger redan i det rätt förstådda uttrycket fader, kan genom dessa bestämningars frånvaro här icke någon egentlig ofullständighet i me-

ningen anses vållad. Vidare saknas här i den egentliga bönen förra afdelning uttrycket för den tredje bönen och den till henne fogade jämförelsen. Detta uttryck hafva vi funnit vid en okonstlad tydning endast innebära en sammanslutning af hvad som redan framställes å ena sidan i den första och å andra sidan i den andra bönen, hvarföre icke heller genom dess utlemnande här det egentliga innehållet blifvit mindre fullständigt än i framställningen hos Mt. Någon ofullständighet i innehållet kan icke heller befaras deraf, att vi slutligen inom den egentliga bönen senare afdelning här sakna den sista af de tvenne satser, i hvilka den sjette bönen i framställningen hos Mt. befans uttryckt, enär denna sats befunnits endast genom oberättigade och konstlade tydningar kunna få något egentligen annat innehåll än den första. Om emellertid sålunda vid en riktig uppfattning af innehållet i herrns bön framställningen hos Lk. visar sig vara alldeles fri från de mångahanda ofullständigheter och felaktiga uteslutningar, hvilka utläggarna i följd af missuppfattning af sjelfva innehållet nödgas påbörda henne, så kan dock å andra sidan sättas i fråga, huruvida icke under sådant förhållande framställningen hos Mt. måste anses i motsvarande mån göra sig skyldig till öfverflödiga omsägningar. Denna fråga beträffar den formela beskaffenheten hos herrns bön och skall nedanföre upptagas.

Framställningen hos Lk. visar sig olik den hos Mt. gifna äfven deri, att vid den fjerdte äfvensom vid den femte bönen något olika uttryck i de båda framställningarna blifvit använda. Denna olikhet medför dock icke någon egentlig åtskilnad till innehållet. Vi hafva funnit den fjerdte bönen hafva sin betydelse och sitt förhållande till de båda öfriga inom samma afdelning deraf, att hon utgår från känslan af det närvarande och dess behof. Härvid kan det icke medföra någon åtskilnad i meningen, antingen detta närvarande uttryckes genom ett "*i dag*" såsom i framställningen hos Mt., eller genom ett "*hvar dag*" såsom i framställningen hos Lk. Lika litet betydande för det egentliga innehållet äro olikheterna i de båda framställningarna af den femte bönen. Man har stundom antagit dessa olikheter framställda med flit, i afsigt att afvärja missförstånd och i allmänhet för att förebygga ett slafviskt fasthängande vid orden. Äfven utan ett dylikt antagande rörande de ifrågavarande olika uttryckens tillkomst, behöfva dock de nämnda helsosamma följderna ingalunda dragas i tvifvelsmål. Skulle något antagande af en fullkomlig syndfrihet hos den pånyttfödde vilja se ett stöd för sig i det hos Mt. använda mildare uttrycket "*förlåt oss våra skulder*," så finnes tillräcklig motvigt häremot i det hos Lk. använda strängare uttrycket "*synder*." Olikheten i uttrycket för den till femte bönen fogade jämförelsen har redan ofvan vid erinran om den femte bönen blifvit berörd. Att de båda framställningarnas olika beteckningar af den mensk-

liga försonlighetens föremål, Mt. "*dem som oss skyldiga äro*" och Lk. "*en hvar som oss skyldig är*", icke medföra någon olikhet i meningen, torde af sig sjelft vara klart. Att slutligen det mot uttrycket "gif" i fjärde bönen äfvensom det mot uttrycket "vi förlåta" i den femte bönen svarande uttrycket i grundskriften icke är stäldt i samma böjda form i de båda framställningarna, kan för fullständighetens skull anmärkas, men vållar ingen olikhet i meningen.

Att sålunda de båda framställningarna icke ega någon egentlig olikhet i sjelfva innehållet, hindrar dock icke, att de i olika mått fylla fördringarna på ett helgjutet och afrundadt uttryck för det i dem framställda innehållet. Med sin förkärlek för lukasevangeliet har SCHLEIERMACHER och efter honom många, senast BLEEK (Einl. in d. N. Test. 1866 s. 263) förklarat den i detta evangeliet gifna framställningen vara den ursprungliga. Den i bergspredikan hos Mt. anförda framställningen torde emellertid, enligt hvad redan blifvit antydt och nedanføre ytterligare skall visa sig, vid en uppmärksam betraktelse visa sig ega en det inre sammanhanget så fullkomligt motsvarande och till sjelfva uttrycket så helgjuten form, att hon icke utan motsägelse kan tänkas uppkommen genom sammanförande af senare tillsatser till en förutvarande kortare framställning, utan måste antagas vara den till formen ursprungliga äfven i det fallet, att herrens bön tänkes af Jesus sjelf hafva blifvit framställd endast vid det hos Lk. anförda tillfället. I detta fall måste då ock förkortningarna och ändringarna i framställningen hos Lk. tillskrifvas evangelisten sjelf. Tänkes deremot herrens bön hafva blifvit af Jesus sjelf framställd såväl under bergspredikan som vid det hos Lk. angifna tillfället, så kunna dessa ändringar antagas vara gjorda antingen af Jesus sjelf eller af evangelisten. Med det förra antagandet möta svårigheter för att tänka sig Jesu afsigt med den förkortade och ändrade framställningen. De hos Lk. omnämde lärjungarne skola tänkas "hafva behöft mindre utförlighet än den vid tillfället för bergspredikan församlade stora åhörarskaran", eller de skola tänkas hafva "tyckt den under bergspredikan gifna framställningen vara alltför kort och därför anhållit om en längre, men blifvit tillrättavisade genom att erhålla en ännu kortare" o. s. v. Alla dylika meningar inveckla sig i nya besynnerligheter, utan att lösa den ursprungliga svårigheten. Öfverhufvud torde det förekomma mindre antagligt, att Jesus sjelf skulle vid en antagen senare framställning hafva förkortat och ändrat en förut gifven till sjelfva uttrycket fullkomlig framställning och hvilken der till blifvit gifven såsom exempel på en icke mångordig bön. Deremot torde intet egentligt hinder förefinnas för att antaga de ifrågavarande förkortningarna och ändringarna vara gjorda af evangelisten, så mycket mindre som ett motsvarande antagande måste göras i fråga om många andra ställen i lukasevangeliet, och samtliga

de, af STIER (Reden Jesu III s. 144 f.) m. fl., förefunna svårigheterna visa sig endast hafva haft sin grund i en oriktig uppfattning af betydelsen och sammanhanget i herrens bön.

Efter denna öfversigt öfver de evangeliska framställningarna af herrens bön, deras innehåll och förhållande till hvarandra, återupptaga vi frågan om

sammanhanget inom herrens bön.

Vi hafva funnit herrens bön bestå af tre afdelningar, af hvilka den första såsom en inledning till den egentliga bönen framställer grunddragen af hela den kristliga kunskapen om Guds och människans förhållande till hvarandra. I det kristliga medvetandet om Gud såsom i Kristo vår, hvarje människas och hela mensklighetens, fader och dock å andra sidan den öfver världen höjde fadren i humlarne innefattas hela kristendomens väsende till åtskilnad från å ena sidan judendomen och å andra sidan hedendomen. Detta medvetande och den deri hvilande tron på Guds personliga fadersförhållande till världen utgör sjelfva grunddraget i det rätta kristliga barnsinnet i förhållande till Gud. Från denna tro utgår och af henne uppbäres alltigenom det kristliga lifvet i bönen, och den kristliga bönen är sjelf alltigenom närmast blott en nödvändig yttring af denna tro.

Den egentliga bönen funno vi bestå af tvenne afdelningar, af hvilka den förra framställer det menskliga lifvet till dess sanna inneboende väsende och betydelse, såväl ur enhetens, som ur mångfaldens synpunkt betraktadt. Då människorna och menniskolifvet med dess mångahanda riktningar och sträfvanden i Guds namns helgande lära känna och erkänna sin yttersta grund och sitt allt omfattande mål, lära de ock först härigenom rätt känna och finna sig sjelfva. Menniskolifvet varder härigenom ett lif i Guds rike, der medlemmarne växa till såsom undersåter och medborgare endast i samma mon, som de växa till sig sjelfve, blifva alltmer hvad de böra vara i och för det hela och hvarandra endast i den mon, som de blifva, hvad de böra vara hvar och en i och för sig sjelf. Gud blifver ett och allt i människans värld endast i samma mon, som han blifver allt i alla. Så är den guddomliga uppenbarelsens helige ande tillika Guds rikets ande, och Guds heliga uppenbarelse för och genom världen på samma gång Guds rikets kommande till och genom världen. Och till båda dessa sidor sammanfattas det menskliga lifvet i begreppet om Guds viljes skeende "såsom i himlen så ock på jorden", emedan i och med Guds namns helgande och Guds rikets kommande lifvet på jorden och i timligheten allt mer vinner sin sanna betydelse såsom ett till sitt väsende och rätta innehåll andligt och evigt lif och dermed allt mer föres hän mot sin eviga och himmelska af Gud föresatta bestämmelse.

Den egentliga bödens senare afdelning hafva vi funnit framställa det menskliga lifvet såsom ett fortskridande genom ett närvarande från ett förflutet till ett kommande. Den fjerde bönen utgår från känslan af det närvarande och dess behof. Men känslan af det närvarande är derjemite på samma gång efterkänsla af det framfarna och förkänsla af det kommande, liksom det närvarande ögonblicket sjelft icke blott eger sin betydelse för sig, utan å andra sidan jemväl är, hvad det är, genom sitt sammanhang med det förflutna och sin vikt och betydelse för det kommande. Bönen om dagligt bröd, om kraftuppehållelse i det såsom närvarande tänkta ögonblicket, leder derföre med nödvändighet tanken på det förflutna och det kommande, på hvad godt den gångna tiden medfört och den kommande kan medföra, på hvad under den gångna tiden felats och under den kommande ytterligare kan felas. Hon är derföre alltid till sin ena sida tacksägelse för det redan vunna goda äfvensom för det dermed sammanhängande framtida goda, men såsom bön i egentlig mening leder hon öfver till å ena sidan bönen om tillgift för det begångna onda och å andra sidan bönen om frälsning från frestelse till nytt ondt.

Till besvarandet af frågan om det närmare sammanhanget mellan dessa den egentliga bödens båda afdelningar sinsemellan gifves oss en anvisning i det uti framställningen hos Mt. närmast efter herrens bön följande. ”Ty om I förlåten menniskorna deras öfverträdelser, skall ock Eder himmelske fader förlåta Eder, men om I icke förlåten menniskorna, skall icke heller Eder fader förlåta Edra öfverträdelser”, Mt. 6, 14 f. Dessa ord utgöra liksom en efterklang af den femte bönen och den i henne inneslutna jemförelsen såsom det i någon mening aldri viktigaste i hela den senare afdelningen af herrens bön. Ehuru sålunda i närmaste hand anslutande sig till den femte bönen, måste dock dessa ord i andra hand syfta tillbaka på den senare afdelningen af herrens bön i det hela, eftersom denna, såsom vi hafva sett, bildar ett verkligt sammanhängande helt. En människas försonlighet emot medmenniskorna, i sig ofullkomlig och af en, såsom det tyckes, icke synnerligen stor betydelse för världen, eger dock en viktig och öfvermåttan allvarlig betydelse genom sitt sammanhang med den guddomliga förlåtelsen, såsom ett nödvändigt villkor för erhållandet af denna. Så har ock det menskliga lifvet för öfrigt i det hela liksom i hvarje dess ögonblick, churu till sin ena sida småaktigt och af en skenbarligen ringa betydelse, dock å andra sidan en öfvermåttan stor vikt och betydelse genom sitt nödvändiga sammanhang med det himmelska, derigenom att det, churu alltigenom ett lif på jorden och i timligheten, dock alltigenom till sin sanna betydelse är ett lif i och för himlen och evigheten. Och genom detta ”såsom på jorden, så ock i himlen” knytes helt naturligt bödens senare afdelning på det närmaste samman

med den hela den första afdelningen omfattande, till den tredje bönen fogade jemförelsen "såsom i himlen, så ock på jorden". På denna punkt framträder den rätta åtskilnaden och enheten emellan de båda afdelningarna. Den förra tager sin utgångspunkt i det menskliga lifvets egentliga begrepp såsom ett lif af en i grunden himmelsk och evig art och mening. Den senare utgår från den sidan af det menskliga lifvet, att det är ett lif i tiden och utvecklingen, hvilket endast småningom och under timliga och jordiska förhållanden växer fram och mognar för himlen och evigheten. Den förra framställer den menskliga utvecklingens inneboende sanna art och betydelse, den senare framställer sättet, hvarpå detta inneboende väsende i tiden framträder och utvecklar sig. Den förra sammansluter sig kring frågan om *hvad*, den senare kring frågan om *huru*. Åtskilnaden dem emellan kan derföre bäst och fullständigast uttryckas genom den vetenskapliga åtskilnaden mellan innehåll och form. En riktig känsla för denna åtskilnad mellan de båda egentliga afdelningarna i herrens bön visar den i LUTHERS katekes gifna förklaringen deri, att hon vid förklaringen af den förra afdelningen känt behof af att jemte frågan "hvad är det" särskildt upptaga och besvara frågan "huru sker det". Ett sådant behof har hon deremot icke förefunnit vid förklaringen af den senare afdelningen, emedan här frågan om "huru" sammanfaller med frågan "hvad är det" eller, rättare uttryckt, alltsammans rör sig kring frågan om "huru". Att slutligen den nämnda jemförelsen vid bönen senare afdelning blifvit fogad till den femte bönen och icke till någon af de båda andra, är icke heller, såsom man vanligen tyckes antaga, något oriktigt eller tillfälligt. Hon anknyter sig härigenom, såsom redan blifvit antydt, närmast till den inom det förevarande sammanhanget viktigaste punkten och intager dermed en fullt riktig och naturlig ställning. Det bör dock uppmärksammas, att vid framställningen af ett förlopp i tiden olika punkter i sammanhanget kunna i olika afseende blifva de viktigaste. Den fjärde bönen är den viktigaste så till vida, som hon angifver sjelfva den utgångspunkt, från hvilken man naturligen kommer till de båda öfriga. I hvarje fråga om en utveckling är alltid det närvarande det i första hand och omedelbart gifna, hvarifrån tanken i andra hand å ena sidan leder sig tillbaka till det förflutna och å andra sidan sluter framåt till det kommande. I detta afseende intager derföre ock den fjärde bönen en fullt riktig och naturlig plats såsom den första inom sin afdelning. Fäster man sig åter mera vid utvecklingens inre art och betydelse, så blir i sådant sammanhang hvarje följande steg viktigare än det föregående, emedan det i allmänhet är den kommande tiden förbehållet att rätt visa, hvad den flydda tiden burit i sitt sköte, och en utveckling i det hela först kan ursynpunkten af sjelfva målet till sin sanna mening klart och fullständigt begripas. I

detta afseende intager ock den sjette bönen en riktig plats såsom den inom sin afdelning sista och afslutande. Är deremot frågan om sjelfva sättet och formen för utvecklingen den för tillfället viktigaste, så blir i detta sammanhang hvarje föregående punkt viktigare än den följande, emedan den förra innehåller förklaringsgrunden till uppkomsten af den senare, och förklaringen af utvecklingen i det hela i denna meningen ytterst fordrar en återgång till den första början, från hvilken utvecklingen ursprungligen utgått. Då denna frågan om formen befunnits inom den senare afdelningen af herrens bön vara den egentliga hufvudfrågan, måste den femte bönen vara hela det ifrågavarande sammanhangets hufvudstycke och medelpunkt. Herrens bön eger således, om man ser rätt efter, icke ens till sjelfva uttrycket någon enda af de oriktigheter och oformligheter, med hvilka hon af utläggarna belastas.

Vi hafva sökt att efter den hel. skrifts egen anvisning genom en framställning af innehållet och sammanhanget i herrens bön gifva en fullständig bild af hela den kristliga bönen väsende, till innehållet betraktadt. Blott några få hufvuddrag i denna bild torde ytterligare böra framhållas. I likhet med herrens egen bön uppbäres en kristlig bön i alla tider af det kristliga medvetandet om människans enhet med Gud såsom den öfver verlden höjde fadren i himlarne och tillika den i verlden städse närvarande människornas fader, hvarigenom hon skiljer sig å ena sidan från den egentliga, om intet bättre ännu medvetna, hedniska bönen och å andra sidan från den egentliga judiska bönen. Såsom herrens bön alltigenom förutsätter en troende bedjare och utan denna förutsättning blir en medveten eller omedveten händelse, så är den kristliga bönen icke blott en bön i medvetandet och kunskapen om Guds i Kristo verkliga och uppenbara enhet med människan, utan väsendtligen en bön i en kristlig tro, hvilken sjelf lever i denna människans enhet med Gud såsom en icke blott å Guds utan äfven å människans sida verklig och personlig enhet. Den rätta kristliga bönen är alltigenom en *bekännelse* af denna tro i motsats emot den under det fortvarande lifvet i förberedelserna äfven inom kristendomen fortlefvande hedniska och judiska bönen, hvilken ännu blott lever i det efter människors skön och dom goda, eller väl är ett uttryck för allvarlig känsla af den guddomliga lagens fordran på fullkomlighet och belighet, men ännu icke sjelf lever i personlig kraft till helgelse.

Vi hafva funnit herrens bön icke i någon särskild bön kunna utan misstyding fattas blott afse det menskliga lifvets slutliga mål, hon torde icke heller i de tre första bönerna mera än i de öfriga "uttrycka det eviga mål, hvartill hela lifvet sträfvar", MARTENSEN, Dogmatik §. 246. Då i hennes förra afdelning bedes om Guds viljes skeende o. s. v., så gäller frågan här lika mycket, som i den senare

afdelningen närmast och egentligen "sjelfva vägen till det eviga målet", men dermed visserligen ock i andra hand målet sjelft. I samma mening omfattar den kristliga bönen alltigenom hela det kristliga lifvet, är för hvarje tillfälle i någon mening en bön för hela lifvet, en bön med afseende på allt. Såvidt likväl det kristliga lifvet i bönen redan i någon mån eger målet och i hvarje ögonblick allt mer vinner det och i det kristliga hoppet på förhand tager det fullkomligt, såvidt är lifvet i bönen städse ett lif i kristlig glädje och tacksamhet mot den himmelske fadren, och den kristliga bönen sjelf en *lofsång*. Såvidt åter det kristliga lifvet i bönen å andra sidan och närmast städse lefver i sträfvandet efter det ännu icke hunna målet, såvidt är den kristliga bönen *bön i egentlig mening*.

Såsom bön i egentlig mening omfattar den kristliga bönen åter hela lifvet såsom under hvarje ögonblick i den fortskridande utvecklingen på samma gång till innehållet ett himmelskt och evigt lif, men till formen ett lif på jorden och i timligheten. Hon är dermed en bön om allt i det rätta sammanhanget emellan det *inre* och det *yttre*, "såsom i himlen, så ock på jorden", "såsom på jorden, så ock i himlen", en bön om det eviga i det timliga och om det timliga för det evigas skull, i motsats såväl emot den förtäckta hedendom, hvilken (naturalistiskt, rationalistiskt, moralistiskt) bygger sig en himmel på jorden blott genom den fruktsamma naturen sjelf och den sjelftillräckliga mensklige klokheden och handlingsifvern och därför i bönen eger en för de naturliga krafternas bättre begripande och användande nyttig sjelfbetraktelse och sjelfuppmaning, men icke ett umgänge med fadren i himlen, som ock i motsats mot den dolda judendomen, som (mystiskt) tror himlen endast genom utomordentliga uppenbarelser meddela sig åt jorden och mäter bönhörelsen efter det underbara i hennes sätt att visa sig. I den lefvande känslan af sammanhanget mellan det jordiska och det himmelska är den kristliga bönen ock en bön i det rätta sammanhanget emellan *mottagande* och *återgifvande*, hon beder icke blott för att hafva, utan för att använda. Fattande det närvarande ögonblicket i dess allvarliga sammanhang med det gångna och det kommande och med evigheten sjelf, mottager hon i bönen "gif oss i dag", hvad nödortfittigt är, och går med bönen om skuldernas förlåtelse och frälsning från frestelsen att, utan ensidigt (asketiskt) sysslande med eller (antinomistisk) förgätenhet af de begångna synderna, utan ensidigt (skrupulöst) betraktande eller (adiäforistiskt) föraktande af de förestående andliga farorna, i kärleken till nästan och Gud återgifva den mottagna kraftupphållelsen, förlåtelsen och frälsningen. Så är den kristlige bedjaren en vaksam Guds skaffare på jorden, hvilken under bön och arbete i den större eller mindre, lättare eller svårare jordiska kallelsen städse ytterst mottager och använder och der-

för i mångdubbelt mått åter mottager denna under öfning och pröfning städse växande personliga utvecklingen och mogenheten för Guds rike, hvori den kristliga bönen i allt till sist har sitt mål, och hvori hon icke heller i något ögonblick kan förfela sitt mål. Och ätven i denna sin betydelse omfattar den kristliga bönen allt, hela människan och allt menskligt, är en bön i och för det rätta sammanhanget emellan de menskliga krafterna, ytterst i det rätta personliga sammanhanget emellan *vetande* och *viljande*, är sjelf hvarken betraktelse eller handling i praktisk mening, men innehåller på en gång dem båda till deras väsende och frö, lefver på en gång i det aningsrika vetandets åtskiljande och enande af det guddomliga och menskliga och i viljans fria mottagande och återgifvande af det guddomliga. I innerlig åtskilnad från såväl den hängifvenhet, hvilken i det guddomliga (deterministiskt) förlorar det menskliga, som från den sjelfständighet, hvilken i andliga ting (indeterministiskt) förvexlar frihet med godtycke, beder den kristliga bönen i allt om Guds viljes skeende på jorden, men såsom om Guds viljes skeende med människan och genom människan, söker bestämningsgrunden för allt i Guds heliga uppenbarelse i verlden, men såsom i en uppenbarelse för och genom människan, hvori ätven det menskliga först lär rätt känna och finna sig sjelft, hvarigenom Guds rike kommer i verlden, till och genom människorna, och människolifvet allt mer blifver ett på en gång bundet och fritt lif i och för Guds rike på jorden. Då sälunda det kristliga lifvet i bönen ytterst i allt är ett lif i och för Guds rike på jorden, är ock den kristliga bönen alltid en sanfundsbon, en bön i Guds rike, hvilken blott under förutsättning af medborgarskapet derinom vet sig ega någon rätt och något hopp om bönhörelse, en bön *för* Guds rike, förbön för det hela som för dess medlemmar, en bön *af* Guds rike på jorden, hvilken städse känner sig stödd och styrkt deraf, att hon städse är en de många mot det gemensamma fadershuset vandrande barnens gemensamma bön till den gemensamme fadren i himlen.

I och genom den kristliga bönen är således det kristliga lifvet från en sida betraktadt allt hvad det är, och eger det allt hvad det eger. Utan under förutsättning af kristlig bön kan Gud icke gifva, och kunna människorna icke mottaga någon i rätt kristlig mening god gåfva. Med denna förutsättning åter gifves allt godt och mottages allt, icke såsom en med somrarnes sol och vintrarnes snö kommande och gående, i all sin prakt och makt dunkla och förskräckande, erinran om en okänd Gud, icke såsom en herrens allsmåktiga och rättvisa, men aldrig rätt förstådda och aldrig rätt hugneliga, skickelse med tjenaren, utan såsom en den kärleksrike fadrens gåfva till barnet, hvilken, hur besynerlig hon ock understundom kan förefalla det barnsliga ögat, dock alltid är begripen såsom god och dermed i hela hufvudsaken

begripen och kärkommen. Detta är betydelsen af bönen i Jesu namn i och för det lefvande kristliga lifvet, detta är i alla tider den kristliga bönens betydelse till innehållet betraktad, med afseende på frågan om hvad som i henne städse sökes och gifves, frågan om det kristliga lifvet sjelft, sådant det i henne lefver och rör sig, de behof, som i henne städse blifva kända och tillfredsställda. Återstår då slutligen frågan om den kristliga bönens väsende närmare ur formel synpunkt betraktadt, med afseende på sjelfva det sätt, hvarpå det kristliga lifvet lefver och framträder i och genom den kristliga bönen till skillnad från de andra sätt, hvarpå det yttrar sig. Äfven denna fråga skola vi söka besvara ur herrens egen bön, under en betraktelse af

herrens bön såsom det fullkomliga uttrycket för en kristlig bön.

Frågan om den formela betydelsen hos herrens bön behandlas hos utläggarna vanligen i sammanhang med frågan om anledningen till hennes framställande, den sannolika närmaste meningen med hennes framställande, samt andra inledande och förberedande frågor. De härvid yttrade meningarna torde lämpligast kunna anföras såsom trennehanda, de som i herrens bön inlagt antingen någon större eller någon mindre betydelse, än den hon sjelf angifver sig ega, samt de som mellan dessa båda ytterligheter sökt hålla en mer eller mindre riktig medelväg.

Redan TERTULLIANUS fann i herrens bön "ett sammandrag af hela evangelium". Denna mening finnes ofta omsagd, senast hos MEIJER. Enligt SCHLEIERMACHER hafva lärjungarne i sin Lk. 11, 1 anförda anhållan begärt och till svar af Jesus i herrens bön erhållit en formel, "hvilken de väl tillika önskade såsom ett kort inbegrepp af hans religiösa åsichter, men derjemte såsom något för hans skola egendomligt och utanför densamma obekant", enligt NEANDER skall Jesus hafva begagnat lärjungarnes nämnda anhållan såsom tillfälle "att i få ord under form af en bön i korthet sammanfatta kristendomens väsende, enligt PFANNKUCHE (EICHORN, Allgem. Bibl. X, 846) skall Jesus hafva velat i denna bön uppställa ett "trossymbolum". Under dylika antaganden måste redan den använda formen af bön anses tämligen illa vald. Dessutom måste, i samma mon som herrens bön anses vara ett trossymbolum eller öfverhufvud i mer eller mindre sträng mening innehålla en sammanfattning af hela evangelium, af kristendomens väsende o. s. v., hennes innehåll ur sådan synpunkt betraktadt visa sig mycket ofullständigt och osammanhängande. Med utgångspunkten i dylika antaganden och derur framgående orimliga fordringar på herrens bön kan vara förklarligt nog, om man under betraktelsen af henne yttrar förvåning öfver, "hvarför icke Jesus gifvit oss något fullkomligare". Då man sålunda börjar med att tillskrifva henne för vidsträckt betydelse, slutar man följdräk-

tigt med att fränkänna henne den betydelse och fullkomlighet, som hon verkligen eger.

Under inflytande af hvarjehanda besynnerliga åsigter om det kristliga livets och den kristliga bönens frihet och obundenhet i formelt hänseende, kan deremot utläggningen af herrens bön stundom helt och hållet sluta ögat för hennes formela betydelse, äfven der hon ännu får behålla ett visst värde till innehållet. Enligt GROTIUS består betydelsen af herrens bön deri, att hon utgör en undervisning om den rätta meningen i en kristlig bön, KUINOEL, NÖSSELT, de WETTE m. fl. se i henne ett inbegrepp af de förnämsta stycken, om hvilka vi hafva att bedja. I följd af sammanhanget mellan form och innehåll måste man dock med förnekande af formens betydelse äfven följdriktigt drifvas till förnekande af den egentliga betydelsen hos innehållet. Så är herrens bön enligt FRITZCHE blott ett exempel på en kort och koncis bön, AUGUSTI (Denkwürdigk. IV. s. 132) och före honom MÖLLER hafva i herrens bön endast funnit en "interimsbön ämnad att gälla till dess lärjungarne sjelfve af anden lärt sig bedja". Dessutom stå alla dylika meningar i bestämd strid mot hvad som enligt Lk. 11, 4 måste tänkas hafva varit Jesu egen afsigt med den ifrågavarande bödens framställande.

De mellan de båda anförda ytterligheterna förmedlande åsigterna vilja hos herrens bön se en normgifvande betydelse på en gång både till innehållet och formen. Enligt LUTHER är hon en undervisning om både *huru* och *hvad* vi skola bedja, enligt BENDEL afser hon den kristliga bödens både form och innehåll, enligt STIER är hon icke blott ett exempel på enkelhet och korthet, utan en bönformel, som äfven till sjelfva orden bör fasthållas och brukas, o. s. v. Vid närmare eftersinnande finner man emellertid, att uttrycken form, formel o. d. kunna i det förevarande afseendet hafva flere, ytterst tvenne olika betydelser, af hvilka den ena bör tillerkännas, men den andra måste fränkännas herrens bön. Enligt CALVIN skall hon fattas såsom "en anvisning, men icke såsom ett koncept", enligt OLSHAUSEN är hon "närmast en undervisning om att bedja i andan, men såvidt uppkomsten af en yttre kyrka, som behöfde liturgiska formler, föresväfvade Jesu blick, afsågs äfven denna bödens blifvande användning, dock är intet värde att tillskrifva bokstafven", o. s. v. Frågan är således, i hvilken mening herrns bön äfven "afser" den kristliga bödens form, huru vidt hon verkligen är afsedd att användas såsom liturgisk formel af en "yttre kyrka", och om hon kanske eger någon och mycken formel betydelse derjemte.

Inom den äldre protestantismen hade bönen ur formel synpunkt hufvudsakligen blifvit bestämd såsom medel i olika afseenden, såsom medel för det religiösa livets bevarande och stärkande, för ådagaläggande af lydnad för Guds oss gifna befällning

att bedja, såsom medel äfven för den jordiska nödortens sökande och rätta mottagande o. s. v. Företrädesvis framhålles vanligen bönen betydelse i det förstnämnda hänseendet, "såsom det subjektiva medlet för den kristliga dygden", hos de nyare, hvilka närmare ansluta sig till de gamle, v. HARLESS (Christl. Ethik 1864 § 33) m. fl., stundom med anslutning derjemte till någon nymodig filosofi, CULMANN (Christl. Ethik §§ 48 ff.). Många anmärkningar hafva blifvit gjorda mot denna bestämning af den kristliga bönen. Hon angifver dock riktigt bönen förhållande till det kristliga lifvet i öfrigt och öfverhufvud, ehuru hon i vetenskapligt hänseende är otillfredsställande deri, att hon blott uttrycker ett bönen förhållande till annat, men icke angifver, hvad bönen i sig själf är. Bemödanden om en i detta hänseende bättre bestämning möta särskildt i många af den schleiermacherska åsigten mer eller mindre påverkade arbeten. Bönen är "det närmaste uttrycket för det sätt, hvarpå en kristen förhåller sig omedelbart till Gud", hon är "yttringen af det kristliga sinnet i omedelbart förhållande till Gud" o. s. v., v. Hofmann, Schriftbeweis II. 2. s. 324 ff. Denna bönen beskaffenhet betecknas ofta dermed, att hon på bättre eller sämre sätt hänföres under begreppet om den kristliga kulten, såsom den mera omedelbart på Gud sig hänförande sidan af kulten, WUTTKE (Sittenlehre §§ 444 ff.) m. fl., ehuru äfven härvid den nämnda föreställningen om medel på många sätt kan återkomma, i det kulten i det hela egentligen blott fattas såsom medel för det religiösa samfundets uppkomst och förbestånd, PFLEIDERER (Die Religion etc. I. s. 440 ff.) m. fl.

Då MARTENSEN (Dogmat. § 246) med framhållande af denna bönen omedelbarhet tillika bestämmer det i henne inneburna gudsförhållandet såsom ett rent individuellt förhållande, torde denna bestämning blott vara en nödvändig följd af den föregående. Då bönen tillika bestämmes såsom en viljans praktiska hängivelse i hjertats offer, hvari andakten såsom ett betraktelsens, ett kontemplationens förhållande, en förening med Gud i den uppbyggliga tanken, der gudsförhållandet ännu öfvervägande är ett uppbyggligt reflexionsförhållande, öfvervägande det allmänna förhållandet till Gud såsom allskapelsens och hela församlingens Gud o. s. v., har att omsätta sig, så är visserligen onekligt, att bönen eger denna praktiska beskaffenhet, men icke så, att hon härvid står i det angifna förhållandet till andakten. Tänkes nämligen denna icke i sin aldra första, vid själfva det henne föranledande intrycket ännu bundna tillvaro, der hon visserligen icke ännu är förenad med bön, men icke heller själf ännu är andakt i egentlig mening, utan tänkes hon såsom en till verklig sans och besinning på sig själf och det guddomliga hunnen förnimmelse, så måste hon ock utan tvifvel alltid befinnas mer eller mindre förenad med bön,

och det i henne inneburna gudsförhållandet måste på hvarje ståndpunkt hafva samma fullkomligheter, vara lika omedelbart, lika individuelt och i öfrigt personligt, som gudsförhållandet i bönen för öfrigt på motsvarande ståndpunkt. Att bönen, äfven om hon icke kan sägas egentligen innebära ett reflexionsförhållande, hvilket icke heller torde kunna sägas egentligen tillhöra andakten såsom sådan, likväl till sin ena sida alltid måste vara ett förnimmande, att vetande och viljande i henne alltid ömsesidigt förutsätta och genomtränga hvarandra och gå hand i hand med hvarandra i utveckling, så att intetdera i något ögonblick kan tänkas utesluta det andra eller vara en öfvervunnen ståndpunkt i förhållande till det andra, det är nödvändigt redan deraf, att bönen liksom den religiösa tro öfverhufvud, hvaraf vi funnit henne vara ett uttryck och en bekännelse, på hvarje ståndpunkt af utveckling till sin fullkomlighet mätes icke blott efter, hur lefvande, hur ifrig och innerlig hon är, utan äfven efter, huru sann hon är. Så hafva vi ock funnit, att bönen omfattar och innehåller hela det religiösa lifvet, dermed hela den religiösa människan, ytterst till både hennes vetande och viljande, att hon är å ena sidan ett det guddomligas själfmeddelande åt hela den mensklige personligheten och å andra sidan hela människans mottagande af och själfhängivelse åt det guddomliga och sålunda på en gång det första vetande och det första viljande, som för allt sant religiöst vetande och handlande i öfrigt förutsättes. Såsom omedelbar är bönen icke någon handling i detta ordets vanliga egentligen praktiska mening, men i henne födes hvarje godt beslut, i henne mognar det och utföres, och i henne återbäres den utförda handlingen såsom ett föremål för Guds lof och pris. Så är hon icke heller själf någon till högre religiös kunskap sträfvande betraktelse, men i henne gryr dock all sant religiös kunskapsutveckling, i henne blommar den till ett verkligt vetande för lifvet och i henne återbäres den till all sannings urkälla och vinner sin rätta afslutning. Med detta begrepp om bönen allsidighet vinnes ock först den rätta insigten i hennes omedelbarhet. Just derföre är hon hvarken en egentlig betraktelse eller en i vanlig mening praktisk handling, emedan hon i hvardera skulle vara till på ett medelbart sätt, genom ett annat än sig själf, men detta derföre, att hon i hvardera fallet skulle framträda på ett blott *ensidigt* sätt, endast innehålla och afse en sida af det religiösa lifvets utveckling åt gången. Bönen är således ytterst att bestämma såsom *människans allsidiga och (derföre) omedelbara umgäinge med Gud*.

Såsom allsidig och omedelbar måste bönen hafva sitt eget religiösa uttryck för sig. Detta är oundgängligen nödvändigt för hennes lif såsom samfundsbön, och är äfven för det enskilda lifvet i bönen uti mångahanda måtto af betydelse. På ett mera handgripligt sätt framträder hon i handlingens form, såsom det religiösa offret,

hvilket inom hedendomen bildar hennes egentliga uttryck, endast mycket ofullkomligt beledsagadt af en med svaga steg "framhållande" ordets bön. Den judiska religiösa utvecklingen växer ock upp på offertjenstens grund, men blommar i ordets bön och i lofsång. Dessa jemte ett mer eller mindre af den fromma åtbörden bilda inom kristendomen uteslutande det allsidiga gudsförhållandets uttryck, sedan offret vänt åter i sig sjelft såsom ett det rätta barnasinnets innerliga och oafbrutna uppoffrande af det egna tycket för den himmelske fadrens vilja. Såsom verkligt religiös, måste hon ytterst ega sin utveckling inifrån och utåt och måste i följd deraf vid sitt framträdande i det yttre sjelf i andens frihet gifva sig sitt uttryck i en mångfald af olika former allt efter hennes eget inneboende mångfaldiga innehåll. Men skall detta hennes framträdande i det yttre utgöra en verkligt sammanhängande utveckling, så måste hela hennes rika mångfald städse och i hvarje punkt kunna såsom fri afbild hänföras och sjelf alltid i någon grad af medvetenhet återföra sig till en urbildlig och för det hela sjelft och hvarje dess del bestämmande och måttgivande enhet. Detta förhållande emellan urbild och afbild genomgår allt lif och all utveckling, i bestämdare och nödvändigare former, af ju högre art lifvet och utvecklingen sjelfva äro. Det måste då ock i sin högsta och egentligaste mening återkomma inom det religiösa lifvet och hos det religiösa lifvet i bönen.

Att det kristliga lifvet i bönen har att äfven beträffande sjelfva formen söka detta för alla tidens utveckling måttgivande mönster i herrens bön, det har redan visat sig vara nödvändigt af det ofvan anförda rörande den förmåla betydelsen af herrens bön och särskildt deraf, att hon visat sig såsom till sitt innehåll utgörande en fullkomlig sammanfattning af hela den kristliga bödens väsendtliga innehåll och i sin uti framställningen hos Mt. gifna form visat sig vara ett oförnekligt fullkomligt och helgjutet uttryck för det framställda innehållet. Endast tvenne i sistnämnda hänseendet ännu tänkbara invändningar torde återstå till besvarande.

Vi hafva vid jämförelsen mellan de tvenne i den hel. skrift gifna framställningarna af herrens bön funnit, att den kortare framställningen hos Lk. icke genom sin korthet vållade någon ofullständighet hos innehållet. Under sådant förhållande kunde möjligen den vidlyftigare framställningen hos Mt. antagas göra sig skyldig till en för ett mönstergilt uttryck oriktig öfverflödighet, hvilken beträffande den egentliga bönen skulle bestå deri, att uttrycket för den tredje bönen befunnits i sak icke innehålla något egentligen nytt och annat, än hvad som redan innehålles i de båda föregående, äfvensom deri, att sjette bönen här uttryckes genom tvenne satser af egentligen lika innehåll. Härvid bör emellertid först och främst anmärkas, att uttrycket för något så litet uteslutande förståndsmässigt, som den kristliga bönen är,

måste hafva sina egna fordringar på fullständighet och afrundning i uttrycket, hvilka ingalunda äro tillfredsställda endast med det för den torra förståndsmeningens uttryckande oundgängligen nödvändiga. Hvad dessutom särskildt beträffar den antagna öfverflödigheten af uttrycket för den tredje bönen, måste uppmärksammas, att, ehuru Guds namns helgande och Guds rikes tillkommelse till begreppet nödvändigt äro förenade och tillsamman uttrycka begreppet om all Guds vilje med menniskorna, de dock i och för den menskliga utvecklingen, genom hennes mångahanda benägenhet för missriktning och ensidighet, i mångfaldig måtto falla utanför hvarandra, och så till vida behöfva de ock i och för det kristliga lifvet liksom med flit städse åter sammanföras i en särskild bön om Guds viljes skeende såsom i himlen, så ock på jorden. Så vet väl också en kristen, att allt ondt endast i form af frestelse kan blifva honom egentligen till ondo, men han behöfver dock städse bedja sig in i detta begreppssammanhang och dermed alltmer bedja sig från en segt vidhängande ensidig fruktan för det onda, som endast kan dräpa kroppen.

Den andra förmenta invändningen skulle härröra deraf, att den i slutet af herrens bön brukliga lofsången befunnits icke ursprungligen tillhöra den evangeliska framställningen af herrens bön, ehuru vi likväl funnit den kristliga bönen såsom en bön i redan erhållen och i hoppet och vissheten om kommande bönhörelse icke kunna till sitt begrepp tänkas utan lofsång. Då denna den kristliga bönen beskaffenhet af lofsång icke kan förnekas, så kan icke heller bestridas, att, såvidt herrens bön icke betraktas (exegetiskt) såsom ett ursprungligt led i den evangeliska framställningen, utan såsom fortlefvande i den enskilda och offentliga kristliga användningen, måste den af ålder till henne fogade lofsången anses intaga en fullt berättigad och nödvändig plats såsom en i andra hand mönstergill afslutning af herrens bön. Men emedan lofsången själf utgör ett människans eget "amen" till bönen, et människans sista fria och medvetna återgifvande af den utaf bönen herre gifna bönen, just därför kan hon icke höra med i den ursprungligen gifna mönstergilla bönen i annan måtto, än såvidt hon till grunden och väsendet ligger redan i den egentliga bönen, och derur kan och skall af den fria kristliga användningen själf framhemtas och återgivas.

Det fullständiga begreppet om betydelsen hos herrens bön innebär således, att hon såväl till form som innehåll utgör det mönster, hvartill den kristliga bönen i alla tider har att i på en gång fri och bunden afbildlighet städse återgå såsom till den för all hennes utveckling måttgifvande urbilden. Under all möjlig efterbildning skall dock en (parafrastisk) ombildning med anspråk att till form eler innehåll sätta något annat jemte eller i stället för herrens bön städse såväl för den goda

smaken, som för det goda förståndet visa sig misslyckad. Den kristliga bönen väntar med det kristliga lifvets utveckling öfverhufvud själf en allt rikare utveckling. Hon skall härunder allt mera närma sig herrens bön, men icke gå utöfver henne hvarken i innehåll eller form. Gif oss i dag vårt bröd och inled oss icke i frestelse, med den bönen skall hvarje liten eller stor arbetsdag för det enskilda som för det offentliga framdeles såsom hittills börjas, så framt den skall börjas på kristligt sätt. Du gaf oss vårt bröd, förlåt oss ock de begångna synderna, den bönen skall framdeles såsom hittills gifva den rätta afslutningen åt hvarje gången arbetsdag. Allt högre och rikare krafter skola träda i den herrens tjänst, åt hvilken all makt är gifven i himlen och på jorden, men för något högre skola de icke kunna arbeta och bedja än för Guds viljes skeende på jorden såsom i himlen. Det religiösa sinnet växer aldrig från det barnsliga behovet af en söndag mellan hvardagarne, hvilken vid olika tider och vexlande behof stundom liksom infaller på veckans sjunde dag, stundom på den första, än har sin betydelse mera såsom en afslutning af en gången arbetstid, än mera såsom beredelse till nytt arbete, men i grunden alltid är på en gång en bönedag och en tacksägelsedag. De kristliga högtiderna kunna tänkas skola blifva allt högtidligare, lofsångens toner kunna tänkas skola allt renare och mäktigare återljuda från de alltmer högresta templens hvalf, men något högre skall den kristliga sången aldrig sjunga än hans ära, som riket hafver och makten och herrligheten i evighet.

Kring begreppet om den kristliga bönen, såsom människans allsidiga och omedelbara umgänge med fadren i himlen samla sig alla öfriga bestämningar rörande den kristliga bönen rätta form och sätt. Den kristliga bönen har till sitt innehåll hela det på de menskliga behovnen och deras tillfredsställande beräknade jordiska lifvet, men själf är hon dock omedelbar och utan allt hvad som vanligen kallas beräkning. Hon räknar icke orden, om de äro få eller många, är icke fåordig, såsom förtröttades hon att tala med fadren i himlen, icke heller mångordig, såsom väntade hon att blifva hörd för de många ordens skull. Hon rymmes i en förstulen suck ur det beklämda bröstet, i en tacksam blick mot höjden, och likväl var en kristens vandring på jorden aldrig så lång, att han derunder hann fullborda bönen och loftet. Den kristliga bönen är en bön utan återvändo. Hon är såsom vattnets våg, än höjande sig stilla och mild, när solen ler, och vindarne komma och fara blott som på lek, än röres hon upp ur det nedersta djupet och häfver sig med underbar makt uuder kampen med stormarne och ovädren. Men hon var till, innan hon trädde fram, och hon är icke vorden till intet, fast hon icke mera märkes.

Den kristliga bönen drager sig icke undan för menniskor, såsom skulle hon rädas att för dem bekänna, hvad som rör sig hos henne, men hon beder visserligen icke heller, på det hon skall varda sedd af menniskorna. Till fadren i himlen, men icke till menniskorna ställer hon sina ord. Det är blott en vidrig förvrängning, om hennes mot himlen vända barnaanlete stundom återgifves med de åt verlden sneglande dragen af undervisande förnumstighet, bitter bestraffningslusta, någon gång kanske ock med en sötsur min af fariseisk ömkan öfver den stora mängden publikaner och syndare. Bärande fram för herren i ljuset hela menniskolifvet med dess nöd och skam, är hon dock sjelf det blygaste af allt menskligt. Vål har äfven den kristliga bönen sin andel i det uppdraget att gå ut i hela verlden och göra allt folk till lärjungar. Hon församlar i Jesu namn alla, som vilja låta församla sig. Men äfven der hon är den stora församlingens bön, går hon dock helst in i sin egen kammare för att bedja. Hon öfvergifver icke onödd det gamla guds-huset, der led efter led fadren tillbådo, och barnen lärde bedja, och det var ännu aldrig rätt i hennes art att vandra kring bjudande ut sig på torgen och i gatuhörnen och lefvande ett församlingslif blott för stunden i den för stunden legda bönesalen. Icke heller samlar hon fränlingar utan tal och val, der hon är det kristliga hemmets bön, utan trifves såsom sådan bäst i den mindre kretsen af samma släkt och husfolk, der såsom fordom i Bethanien herren sjelf är den förnämste gästen, och de öfrige gästerna få, men desto mera förtroliga med husets folk, med hvarandra och med herren.

Samma på en gång modiga och blyga sjelfbegränsning visar den kristliga bönen i de finaste enskildheter, så långt betraktelsens öga förmår följa henne. Det är endast ensam eller tillsamman med några få sina mest förtrogne, som en Jesu lärjunge ännu, såsom fordom de tre, får uti bönen i mästarens sällskap på förklarings berg tillbringa en af det enskilda lifvets betydelsefullaste högtidsstunder. Och när han stiger ned igen det myckna folket i möte, finner han så helt naturlig den förmaningen att icke för någon i de dagarne säga, hvad han förnummit. Se vi en Jesu lärjunge i något betydelsefullt ögonblick af annan art, kanske stadd i mästarens fotspår på vandring hän mot lidande och död, och förunnas honom derunder vika af vägen för att en stund dröja i bönen örtagård, så finna vi honom äfven här i samma fåtaliga krets, eller väl går han kanske ännu ett stenkast längre bort för att helt allena med sig sjelf och Gud få utsäga detta gamla och dock ständigt nya, "fader, icke som jag vill, utan som du". Sådan var Jesu bön, sådan är en Jesu lärjunges bön.

III.

Hafva vi i framställningen af herrens bön funnit en till både innehåll och form fullkomlig sammanfattning af Jesu egen undervisning om bönen, så leder oss nu, enligt hvad redan förut blifvit anmärkt, vår betraktelse slutligen till frågan om den apostoliska bönen och hennes förhållande till Jesu egen undervisning, sådant detta angifves uti det vittnesbörd, hvilket den apostoliska bönen lemnat efter sig i den hel. skrift. Det är härvid redan af yttre historiska anledningar nödvändigt att först upptaga frågan om

den apostoliska bönen i formelt afseende.

De apostoliska skrifterna innehålla visserligen icke många uttryckliga framställningar om och af den apostoliska bönen i formelt hänseende, men de antydningar, som gifvas, torde dock vara tillräckliga för att äfven i detta hänseende meddela oss en föreställning om den apostoliska bönen såsom det första förebildliga steget i den kristliga bönen utveckling. Stundom framträder den apostoliska bönen under formen af en till Jesus uttryckligen riktad bön, "herre Jesu annamma min anda" beder den döende Stefanus, Apg. 7, 59, "amen, ja kom herre Jesu", i den bönen avslutar och sammansluter den nytestamentlige siaren sina framtidssyner och framtidsönskningar för den kristna kyrkan, Uppenb. 22, 20, men efter regeln ställer den apostoliska bönen sina ord till fadren i Kristo. I synnerhet hos judekristne erinrar hon till sitt yttre skick i hvarjehanda om den judiska bönen. I Jerusalem träder man vid de vanliga bönetimmarne gemenligen upp i templet, och för öfrigt i synagogerna, der sådana finnas, beder ock gerna i det fria, på taken till boningshusen, utanför staden, i närheten af en flod o. s. v., Apg. 2, 15; 3, 1; 40, 9; 46, 3, om öflig sed i öfrigt erinra sådana uttryck, som "bedja — — upplyftande heliga händer", "böja knän i Jesu namn", 1 Tim. 2, 8; Fil. 2, 10; Apg. 9, 40; m. fl. Vid de allmänna sammankomsterna besvarar och bekräftar församlingen sjelf den af en förebedjare framsagda bönen och tacksägelsen, 1 Kor. 13, 16.

Det kan vid förevarande betraktelse af den apostoliska bönen förekomma särskildt påfallande, att icke något finnes nämnt om en användning af herrens egen bön. Spridda om henne erinrande uttryck saknas väl icke helt och hållet, vi hafva ofvan vid redogörelsen för den sjette bönen anför ett dylikt af apostelen Paulus. Emellertid nämnes ingensstädes i de apostoliska skrifterna herrens bön sjelf. Äfven hos andra skriftställare inom den äldsta kyrkan finnes intet anfördt om en kyrklig användning af herrens bön före slutet af 3 årh. Af JUSTINUS MARTYREN († 166) beskrifves den för de döpte uteslutande tillgängliga afdelningen utaf gudstjensten, "de

troendes messa", med de orden, "när vi upphört med bönen, frambäres bröd samt vin och vatten, och föreståndaren framställer böner och tacksägelser, som han det förmår". TERTULLIANUS († 220) talar om herrens bön såsom den legitima bönen (*oratio legitima et ordinaria*) men först i de sannolikt mot slutet af 3 årh. tillkomna "apostoliska konstitutionerna" handlas uttryckligen om ett kyrkligt bruk af herrens bön vid dopet och vid andra tillfällen. Man har sammanställt detta förhållande med den omständigheten, att de troendes messa inom den äldre kyrkan hölls hemlig för alla ännu icke döpta, hvaraf då skulle kunna tänkas, att herrens bön, om hon inom den äldsta kyrkan haft en verklig användning, egt en sådan blott inom kretsen af kyrkans genom dopet upptagne egentlige medlemmar och i hemlighet för alla ännu icke döpte, THOLUCK m. fl.

En sådan sammanställning är dock oberättigad, emedan det nämnda hemlighållandet af de troendes messa med hvad dertill hörde, först kom i bruk mot slutet af 2 årh. och dessutom aldrig egentligen beträffade herrens bön. Denna fans tillgänglig i den evangeliska framställningen, till hvars läsning åtminstone de i den dopet föregående undervisningen något längre hundra katekumenerna hänvisades. Utläggningar af herrens bön funnos från slutet af 2 årh. och början af det följande af TERTULLIANUS, ORIGENES, CYPRIANUS m. fl. Dessutom torde katekumenerna efter regeln icke heller hafva saknat till och med en särskild undervisning i herrens bön, jfr HÖFLING, Sakram. d. Taufe I. s. 190 ff. 238 ff. För öfrigt kan i det nyss anförda yttrandet af JUSTINUS en kyrklig användning af herrens bön mycket väl tänkas underförstådd. Hon kan tänkas använd redan vid den i JUSTINI yttrande antydda inledande bönen, så framt icke betänkligheter från andra håll möta ett sådant antagande, hvarförutan, då föreståndaren säges i allmänhet hafva att framställa de böner, han eger förmåga till, han väl kan derunder tänkas i verkligheten ofta eller kanske oftast hafva använt äfven herrens bön. Slutligen torde man öfverhufvud vid närmare efterseende icke finna sig berättigad att ur de apostoliska skrifternas och de öfrige äldste skriftställarnes tystnad i det ifrågavarande afscendet sluta, att herrens bön sjelf såsom bön icke ännu skulle hafva egt en lefvande användning inom det apostoliska lifvet i bönen. En motsvarande tystnad möter oss äfven i fråga om andra sidor af den apostoliska kyrkans religiösa lif, der likväl en mot den nyssnämnda svarande slutledning från början måste visa sig osann eller högst osannolik.

Att för öfrigt den apostoliska bönen i alla händelser står i ett väsendtligt och djupt inre sammanhang med herrens egen bön, det visar sig otvetydigt redan vid en helt flyktig blick på

den apostoliska börens innehåll.

Det torde knappast behöfva särskildt påpekas, att den apostoliska bönen utgår från och alltigenom uppbäres af samma grundåskådning om Guds och människans förhållande till hvarandra, som den vi funnit hos herrens egen bön. Den apostoliska bönen lever i den allvarliga och tröstliga vissheten, att all god gåfva och all fullkomlig gåfva nedkommer ofvanefter ifrån ljusets fader, när hvilken ingen förvandling är eller omskiftelse af ljus och mörker, och hvilken efter sin vilje hafver födt oss genom sanningens ord, på det vi skulle vara en förstling af hans skapade verk. Derföre knäböjer hon ock städse inför honom, vår herres Jesu Kristi fader, hvilken en fader är öfver all släkt, som nämnas mände i himlar och på jord, Jak. 1, 17 f.; Efes. 3, 14 f.; m. fl.

I Guds viljes skeende, i hans namns helgande och hans rikes tillkommelse sammanfattar det apostoliska medvetandet allt, som i yttersta hand är för det menckliga lifvet viktigt att veta och att göra. Derföre låter apostelen icke af att bedja för församlingen och hennes medlemmar, att de måtte uppfylde varda med kunskapen om Guds vilje uti all andelig visdom och förstånd, och det högsta föremålet för hans tacksägelse till den himmelske fadren är städse det, att han hafver dem förutbestämt till barnskap hos sig genom Jesum Kristum, efter sin viljes goda behag — — till den hushållning i tidernas fullbordan att allting sammanfatta i Kristo, både det i himlen och det på jorden är, i honom — — uti hvilken ock de, sedan de hört sanningens ord, deras salighets evangelium, och trodde, hade blifvit beseglade med löftets helige ande, Kol. 1, 9 ff.; Efes. 1, 3 ff., hvarföre ock dem sjelfve höfdes att förstå, hvad herrens vilje är, och att vara helige såsom Gud är helig, belgande honom i sina hjertan och varande alltid redobogne till att svara inför hvar och en, som begärde skäl till det hopp, som i dem var, Efes. 5, 17; 1 Petr. 4, 15; 3, 15; m. fl. De som förut icke voro ett folk, de voro nu Guds folk, det heliga folket och egendomsfolket, att de skulle kungöra hans fullkomligheter, som dem kallat hade ur mörkret till sitt underbara ljus, 1 Petr. 2, 9 f., hvilka derföre ock hade att med all bön och åkallan alltid bedja i anden och vara vakande för ett och samma mål med all ihärdighet och bön för alla heliga, Efes. 6, 18, och hvilka derför också kunde i andens uppfyllelse alltid tacksäga Gud och fadren för allting i vår herres Jesu Kristi namn, talande sig emellan i psalmer och lofsånger och andeliga visor, sjungande och spelande herranom i sina hjertan, Efes. 5, 18 ff. I denna den himmelske fadrens viljes fullbordan sammanfattas således det jordiska med det himmelska, och derföre innefattas också derunder allt. Om Guds viljes skeende beder apostelen, då han beder om tillfälle och kraft att bland bröderna kungöra den himmelske fadrens namn, såsom en apostel genom Guds vilje vänder han sig till

dem, och under deras undergifna bön "ske herrens vilje" skiljes han från dem, redobogen att icke blott bindas, utan äfven dö för herrens Jesu namns skull, Rom. 4, 10 ff.; 2 Kor. 4, 4; Aplg. 24, 14 ff.; m. fl., i Guds vilje har äfven den ringaste jordiska kallelse sitt saliga mål, och tryggt hvilande vid fadrens kärleksrika vilje kunna barnen i bönen utan återvändo vara alltid glade och tacksamme i allt, ty detta är Guds vilje i Kristo Jesu till dem, prisande sig salige och tacksägande, äfven om det skulle vara Guds vilje, att de för goda gerningars skull måste lida ondt, Efes. 6, 6 ff.; 1 Tess. 5, 16 ff.; 1 Petr. 3, 17; 4, 12 ff.; m. fl.

Sålunda städse räckande sina händer mot himlen efter föredömet af herrens egen bön glömmen den apostoliska bönen dock icke att på samma gång efter samma föredöme rätt allvarligt taga sitt fotfäste på jorden, hon vet, att det endast är genom de många flyktande ögonblickens rätta fattande och användande, som det eviga rätt växer ned i det timliga och fram ur det timliga. Den apostoliska bönen lever i salig känsla af frid med Gud genom herren Jesum Kristum, men hon lever och beder på samma gång städse i känslan af den allvarliga förpligtelsen till den inbördes kärlek, som öfverskyler en myckenhet af synder, Rom. 5, 4; 1 Petr. 4, 7 f.; 1 Joh. 4, 14 ff. Hon förhåller herren med barnslig förtröstan hans gamla löfte att hafva omsorg om människorna, kastar alla bekymmer på honom, låter alla önskingar under åkallan och tacksägelse kunnige varda inför Gud och eger härigenom en frid, som öfvergår allt förstånd, 1 Petr. 5, 7; Fil. 4, 6 f. Men hon vet derjemte, att den der icke vill arbeta, icke heller skall äta, att endast den rätt eger dagligt bröd, som i stillhet arbetar och äter sitt eget bröd, hon förutsätter under allt detta ett sinne, som vet göra väl i att visa deltagande för andras betryck, och som sjelft har lärt att låta sig nöja, i hvad vilkor det är, 2 Tess. 3, 10 ff.; Fil. 4, 14 ff. Det rätta förnöjsamma sinnet är dock icke ett kraftlöshetens eller sjelfbelåtenhetens af målet glömska sinne, det vet sig ännu alltjemt icke hafva fattat sitt mål, men får fast efter att kunna fatta det, såsom det sjelft känner sig fattadt af Kristo Jesu. Det förgäter det, som tillrygga är, och sträcker sig till det, som framföre är, med försakande af all maklös frid köpande tillfället i vaksam bön och sträfvan, jagande efter målet som föresatt är, segerlönen, som förhålles ofvanefter af Guds kallelse i Kristo Jesu, Efes. 5, 15 ff.; Fil. 3, 12 ff.; m. fl.

Med denna erinran om den apostoliska bönen i hennes förhållande till herrens bön hafva vi på samma gång en erinran om

den apostoliska bönen såsom den första tillämpningen af Jesu undervisning om bönen.

Vi hafva funnit den apostoliska framställningen om bönen förutsätta samma grundåskådning om Guds och människornas förhållande till hvarandra, som den i

herrens bön framträdande, innehålla och återgifva samma uppfattning af det menskliga lifvet i det hela liksom i hvarje dess del, och detta icke såsom ett kunskapsinnehåll i allmänhet, utan såsom något, hvori sjelfva bönen inom den apostoliska kyrkan med hela sitt lif lefver och rör sig, och med hvars tillämpning i och för det verkliga lifvet hon sjelf är verksam. I och med detta sitt förhållande till herrens bön måste då ock den apostoliska bönen vid närmare betraktande visa sig i väsendtlig mon ega alla de bestämningar hos den kristliga bönen, hvilka framträdt under vår betraktelse af Jesu undervisning, och utgöra det första steget i deras fria och mångfaldiga tillämpning i och för det kristliga lifvet. Blott i några få hufvuddrag skola vi ytterligare följa denna tillämpning.

Den apostoliska bönen är under alla lifvets förhållanden en bön i Jesu namn. Gud hafver upphöjt den intill korsets död lydige sonen och gifvit honom ett namn, det öfver alla namn är, att i Jesu namn skola sig böja alla knän, deras som i himlen, på jorden och under jorden äro, och alla tungor skola bekänna, att Jesus Kristus är herren, Gud fader till ära", Fil. 2, 9 ff. "I ingen annan är salighet, ty det är icke heller något annat namn under himlen ibland menniskor gifvet, i hvilket vi skola salige varda", Aplg. 4, 12. Förbudne att tala och lära i Jesu namn, bedja apostlarne, att herren i Jesu namn ville gifva dem frimodighet att tala och skänka framgång åt deras tal, Aplg. 4, 18 ff., 29 f. Genom dopet i Jesu namn vordne kristna, kännas de kristna derpå, att de åkalla herrens Jesu Kristi namn, Aplg. 2, 38; 1 Kor. 1, 2, genom honom hafva de att alltid frambära Gudi lofoffer, läpparnes offer, de hans namn bekänna, Ebr. 13, 15., i herrens Jesu namn hafva de att göra allt, hvad de göra, med ord eller gerning, tackande Gud och fadren genom honom, Kol. 3, 17, hvarmed hela deras lif blir en kallelse, hvarigenom herrens Jesu Kristi namn skall varda förherrligadt uti dem, och de i honom, efter Guds och herrens Jesu Kristi nåd, 2 Tess. 1, 11 f.

Härmed eger ock den apostoliska bönen i lefvande tillämpning alla öfriga bestämningar, hvilka tillhöra bönen i Jesu namn. Hon är en troende bön och söker uppbyggelse i tron, eger häri och på samma gång deri, att hon är en bön efter Guds vilje och ordning, på en gång gränsen för och vissheten om bönhörelsen, Jak. 1, 6 f.; 4, 2 f.; Jud. 20; 1 Joh. 3, 22; 5, 14 f., hon är trägen, en bön och tacksägelse utan återvändo, Kol. 4, 2; 1 Tess. 5, 17 f.; m. fl., och i alla dessa och öfriga bestämningar en bön i och för allt, "allt varder helgadt genom Guds ord och bönen", 1 Tim. 4, 4 f., i den mångfaldigaste tillämpning på lifvets aldra enskildaste förhållanden, "lider någon ibland Eder, han bedje, är någon vid godt mod, han sjunge psalmer" o. s. v., Jak. 5, 13 ff. m. fl.

Den apostoliska bönen är samfundsbön och förbön. Såsom de första kristne stadigt voro tillhopa, endrägtige i bön och åkallan, Aplg. 1, 13 ff.; 2, 46, så äro de ock fortfarande, äfven såsom sedermera spridde kring på jorden, städse förenade i bönen. Under bön utkoras läraren, förbönen följer honom, då han kastas uti fängelse, Aplg. 1, 24; 12, 5, hon har att kämpa med honom under hans kamp för Jesu rike, Rom. 15, 30; 1 Tess. 5, 25, att han dristigt, med öppen mun må kungöra evangeliets hemlighet, att han måtte tala så, som han bör tala, och att herrens ord må hafva framgång, Efes. 6, 19; Kol. 4, 3 f.; 2 Tess. 3, 1 f., liksom läraren å sin sida oafslåttigt i sina böner tänker på församlingen och hennes medlemmar och tackar Gud för det goda, han spörjer af dem, Rom. 1, 8 ff.; Kol. 4, 3 ff.; m. fl. Förbönen omfattar allt och alla, i henne inneslutas konungar och all öfverhet och alla menniskor, i henne innesluter en döende till sist sina egna förföljare, i henne bekänner man öfverträdelserna den ene för den andre och beder för hvarandra, 1 Tim. 2, 1 ff.; Aplg. 7, 60; Jak. 5, 15 f.; m. fl., men hon har dock äfven härvid i Guds vilje och ordning sitt mått och sin gräns, "det gifves en synd till döds, för denna säger jag icke, att någon skall bedja", 1 Joh. 5, 16.

Hela denna förmåga af tillämpning och utveckling vet den apostoliska kyrkans bön sig ega endast och allenast derigenom, att hon är en bön i anden och sanningen, en bön i de många gåfvornas ene och samme ande, vittnesbördets ande, hvilken vittnar med vår ande, att vi äro Guds barn, barnskapets ande, i hvilken vi rätt barnsligt ropa abba käre fader, Rom. 8, 15 ff.; m. fl. Det är han, som kommer vår skröplighet till hjälp, enär vi icke veta, hvad vi skola bedja, såsom sig bör, och beder för oss med utsägeliga suckar, Rom. 8, 26 f. I honom kunna vi alltid vara vakande och ihärdige i bön och åkallan, Efes. 6, 18, i honom alltid tack-säga Gud och fadren för allting i vår herres Jesu Kristi namn Efes. 6, 20, i honom hafva vi alla en och samma tillgång till fadren och äro icke mera främlingar och gäster, utan helga manna medborgare och Guds husfolk, Efes. 2, 18 f. I honom, sonens ande, äro vi icke mera omyndige tjenare, tvingade under utvärtes stadgar, utan söner, Guds arfvingar genom Kristum, hvilka känna Gud, eller fastmer äro kände af honom, och derföre icke böra vända om till de svaga och torftiga stadgarna igen, för att på nytt tjena under dem, aktande uppå dagar och månader och högtider och år, Galat. 4, 6 ff. Såsom frie söner af fadren i himlen och Guds folk hafva vi icke heller att draga uti främmande ok med de otrogna, såsom om rättfärdigheten skulle hafva gemenskap med orättfärdigheten, ljuset delaktighet i mörkret och Guds tempel förbindelse med afgudar, utan att gå ut ifrån dem och skiljas ifrån dem och icke komma vid det orent är, 2 Kor. 6, 14 ff.

Vi hafva funnit den apostoliska bönen antagligen till formen och påtagligen till sitt innehåll utgöra en på en gång bunden och fri tillämpning af herrens bön och dermed af Jesu framställning om och af bönen i allmänhet. Den apostoliska bönen betecknar härmed det första för alla tider förebildliga steget i den utveckling, i och genom hvilken den nytestamentliga bönen har att hand i hand med det kristliga lifvets utveckling i det hela allt bättre framlägga sitt eget inneboende väsende och på samma gång allt bättre utskilja allt inre och yttre hedniskt och judiskt väsende hos det religiösa lifvet i bönen. Det var härom vår betraktelse hade att till sist erinra.

